

Priedas Nr. 1

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ
INSTITUTAS

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR DIPLOMATIJOS PROGRAMA

GRETA JASANAUSKĖ

II kurso studentė

**ŠIUOLAIKINIO MENO VAIDMUO LIETUVOS KULTŪRINĖJE
DIPLOMATIJOJE**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė: prof. Dvilė Jakniūnaitė

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Jasanauskė G. Šiuolaikinio meno vaidmuo Lietuvos kultūrinėje diplomatijoje: Tarptautinių santykių ir diplomatijos, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė D. Jakniūnaitė. – V., 2026. – 54 p.

Reikšminiai žodžiai: estetinė diplomatija, kultūrinė diplomatija, švelnioji galia, šiuolaikinis menas, simbolinis kapitalas, afektinės bendruomenės, nacionalinis įvaizdis, Venecijos bienalė.

Šiame darbe nagrinėjamas Lietuvos šiuolaikinio meno vaidmuo estetinėje diplomatijoje ir valstybės įvaizdžio formavime (remiantis operos-performanso „Saulė ir jūra“ 2019 m. Venecijos šiuolaikinio meno bienalėje atveju). Lietuvos estetinė diplomatija vertinama simbolinio kapitalo formavimo aspektu, atsiribojant nuo formalių užsienio politikos procesų ar tradicinių „kietosios galios“ kriterijų. Pateikiamas estetinės diplomatijos, „švelniosios galios“ ir „afektyvių bendruomenių“ sąvokų taikymas Lietuvos kultūrinei reprezentacijai tarptautinėje erdvėje; pagal meno kūrinio tarptautinės sėkmės priežastis, nagrinėjama sėkminga valstybės prestižo kūrimo strategija; šiuolaikinio meno vaidmuo konvertuojant estetinį patyrimą į diplomatinę įtaką.

Turinys

Įvadas	5
Literatūros apžvalga	6
1. Teorinis pagrindas: švelnioji galia, estetika ir atmintis	10
1.1. Švelniosios galios koncepcija: kultūra kaip estetiškos diplomatijos įrankis.....	10
1.2. Estetinė diplomatija: vizualusis menas tarptautinių santykių kontekste.....	13
1.3. Tapatybės kaita: meno vaidmuo, atsiribojant nuo praeities naratyvų.....	16
2. Tyrimo metodologija	18
2.1. Tyrimo strategija ir atvejo atrankos pagrindimas.....	18
2.2. Pagrindinių tyrimo sąvokų operacionalizacija.....	19
2.3. Tyrimo metodai: kritinė vizualinė analizė ir kokybinė turinio analizė.....	21
2.4. Duomenų rinkimo metodai ir imtis.....	22
2.5. Tyrimo ribotumai.....	23
3. Lietuvos estetiškos diplomatijos konstravimas: „Saulės ir jūros“ atvejo analizė	24
3.1. Institucinių lūkesčių vertinimas (G. Rose „Gamybos vietos“ analizė).....	24
3.1.1. Strateginis lygmuo: kultūros instrumentalizacija.....	25
3.1.2. Praktinis lygmuo.....	27
3.1.3. Intencijos lygmuo.....	29
3.1.4. Politinis lygmuo: estetiškos diplomatijos rezultatai ir politinė komunikacija.....	30
3.2. Estetinės raiškos analizė (G. Rose „Paties vaizdo vietos“ analizė).....	31
3.2.1. Erdvinė kompozicija ir stebėtojo perspektyva.....	32
3.2.2. Operos žanras ir kūrinio sensorinis poveikis.....	33
3.2.3. Egzistencinės grėsmės ir buities kontrastas.....	35

3.3. Kūrinio sklaidos ir auditorijos recepcijos analizė.....	37
3.3.1. Auditorijos tekstuose konstruojama prasmė.....	37
3.3.2. Žiūrovų elgsenos ir erdvinių patirčių analizė.....	41
Išvados.....	44
Literatūros ir šaltinių sąrašas.....	46
Priedas Nr. 3. Dirbtinio intelekto naudojimo deklaracija.....	50
Summary.....	53

Ivadas

Šiuolaikinėje globalioje politikoje valstybės svorį ir matomumą vis dažniau apibrėžia gebėjimas patraukliai kurti savo įvaizdį tarptautinėje erdvėje. Lietuvai tai tapo itin svarbu po 1990 m., atkūrus nepriklausomybę, kai jaunai valstybei reikėjo iš naujo pristatyti save tarptautinei bendruomenei. Šalis siekė, kad vykstantys ekonominiai, instituciniai bei politiniai pokyčiai būtų pastebėti ir tarptautiniame kontekste. Teko ieškoti būdų, kaip valstybei keisti posovietinės šalies įvaizdį ir užmegzti dialogą su tarptautine bendruomene, naudojant ne tik tradicinius diplomatinis metodus, bet ir kultūrą, viešąją komunikaciją bei simbolinius reprezentacijos būdus. Lietuvai pereinant iš uždaros sovietinės santvarkos į atvirą tarptautinę erdvę, teko permąstyti, kaip save reprezentuoti pasauliui ir tapti lygiaverte globalios politikos žaidėja.

Ši paieška vyko sudėtingame geopolitiniame fone, kuriame valstybė turėjo kurti savo įvaizdį iš naujo bei įveikti tarptautinėje erdvėje vyraujančias „posovietinės periferijos“ asociacijas. Klasikinės diplomatijos priemonės, orientuotos į narystę tarptautinėse organizacijose ir saugumo garantijas, ne visuomet buvo pakankamos siekiant pakeisti gilesnius, visuomenės sąmonėje įsitvirtinusių kultūrinių vaizdinių. Net ir tinkamos diplomatinės priemonės negalėjo iš karto ištrinti giliai įsišaknijusių stereotipų. Siekis sukurti naują, globalioje politikoje suprantamą bei atpažįstamą tautinę tapatybę suteikė menui didesnę reikšmę valstybės reprezentacijoje. Menas tapo komunikacijos kanalu, kuriuo transliuojamos valstybės vertybės, kultūrinė kryptis ir geopolitinė priklausomybė Vakarų civilizacijai. Šiame procese kultūra ir menas tapo diplomatijos veikėjais, padedančiais formuoti Lietuvos kaip lygiavertės ir šiuolaikiškos Vakarų erdvės dalyvės statusą.

Posovietinis valstybės virsmas dažniausiai analizuojamas fokusuojantis į partines sistemas ar rinkos liberalizavimą, tačiau kultūrinė šio proceso dimensija išlieka mažiau ištirta. Ilgą laiką laikyta tik šalutiniu politinių procesų efektu, kultūra vis dar retai vertinama kaip savarankiškas tarptautinių santykių veiksnys. Tai apriboja platesnį supratimą, kuris leistų į meną pažvelgti kaip į savarankišką tarptautinių santykių veikėją ir ištirti jo vaidmenį diplomatinuose procesuose. Šis tyrimas atskleidžia, kaip Lietuvos menas tapo efektyvia estetiškos diplomatijos priemone ir tapo reikšmingu veikėju stiprinant valstybės matomumą tarptautiniu lygmeniu. Šios temos aktualumą ypač sustiprina pastarųjų dešimtmečių Lietuvos šiuolaikinio meno sėkmė tarptautinėse platformose, kuri rodo, jog kultūrinė reprezentacija gali veikti kaip užsienio politikos instrumentas. Aukšti įvertinimai tokiuose prestižiniuose meno renginiuose kaip Venecijos šiuolaikinio meno bienalė didina šalies matomumą pasaulio žiniasklaidoje ir kuria ilgalaikį valstybės prestižą. Tai leidžia mažosioms valstybėms

kompensuoti tradicinės kietosios galios resursų trūkumą ir užtikrina joms girdimą, reikšmingą balsą globalioje bendruomenėje.

Siekiant empiriškai ištirti šiuos estetiškos diplomatijos mechanizmus, šiame darbe kaip pagrindinis atvejo tyrimas (angl. case study) pasirenkamas 2019 m. Lietuvos nacionalinis paviljonas Venecijos šiuolaikinio meno bienalėje - opera-performansas „Saulė ir jūra” (kūrėjos: R. Barzdžiukaitė, V. Grainytė, L. Lapelytė). Šio atvejo pasirinkimą lemia jo beprecedentis tarptautinis rezonansas: pelnytas aukščiausias įvertinimas („Aukštinis liūtas”) ir po jo sekęs platus atgarsis globalioje žiniasklaidoje daro kūrinį ryškiausiu bei sėkmingiausiu Lietuvos estetiškos diplomatijos pavyzdžiu. Būtent šis išskirtinis (angl. extreme case) statusas leidžia aiškiausiai atskleisti ir išanalizuoti, kaip meninė iniciatyva, palaikoma valstybės institucijų, virsta plačiai tarptautinėje erdvėje pastebimu kultūrinės diplomatijos instrumentu.

Literatūros apžvalga

Tarptautinių santykių ir kultūros politikos srityje pastaraisiais dešimtmečiais vis dažniau atsigręžiama į vizualųjį meną kaip į potencialų užsienio politikos instrumentą. Dalis mokslininkų kelia prielaidą, jog menas gali veikti ne tik kaip estetiškas reiškinys, bet ir turėti geopolitinį svorį. Pavyzdžiui, istorinę šio fenomeno perspektyvą analizuojantys F. S. Saunders (1999) ir M. L. Krenn (2005) atskleidžia, kaip Šaltojo karo metais didžiosios valstybės (pavyzdžiui, JAV) kryptingai naudojo šiuolaikinį meną (abstraktųjį ekspresionizmą) kaip ideologinį ginklą. Nors abu tyrėjai analizuoja tą patį fenomeną, jie tai daro iš skirtingų perspektyvų: F. S. Saunders fokusuojasi į slaptas CŽV operacijas ir neoficialius meno finansavimo mechanizmus, o M. L. Krenn šį procesą nagrinėja per oficialios viešosios diplomatijos ir valstybės institucijų veiklos prizmę. F. S. Saunders pastebi, jog CŽV, traktuodama Šaltąjį karą kaip „kovą dėl žmonių protų“, turėjo įvairialypį kultūrinių ginklų arsenalą: žurnalus, knygas, konferencijas, seminarus, meno parodas, koncertus, apdovanojimus.¹ Tuo tarpu M. L. Krenn (2005) akcentuoja, jog oficialiosios JAV institucijos (pavyzdžiui, Valstybės departamentas) inicijavo tarptautines meno parodas, siekdamas paneigti sovietų skleidžiamą „amerikietiškos kultūrinės dykumos” mitą ir per šiuolaikinį meną demonstravo Vakarų dvasinę bei kūrybinę laisvę.² Šis kultūrinis eksportas tyrėjų matomas kaip strateginis žingsnis, skirtas

¹ Frances Stonor Saunders, *The Cultural Cold War: The CIA and the World of Arts and Letters* (New York: The New Press, 2000), 1.

² Michael L. Krenn, *Fall-Out Shelters for the Human Spirit: American Art and the Cold War* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2005), 1–9.

pademonstruoti Vakarų laisvės ir kūrybiškumo naratyvą kaip pranašesnę nei cenzūruojamas sovietinis realizmas.

Pasibaigus Šaltajam karui ir žlugus dvipolei sistemai, meno instrumentalizavimo pobūdis pasikeitė – ideologinę konfrontaciją pakeitė konkurencija dėl valstybės patrauklumo. Josepho Nye (1990; 2004) suformuluota „švelniosios galios“ koncepcija tapo naujuoju atskaitos tašku: kultūra ir menas pradėti suvokti kaip įrankis, leidžiantis pritraukti tarptautinės bendruomenės simpatijas. Šią transformaciją atspindi ir Simono Anholto įžvalgos. Autorius jau 1996 m. pradėjo vartoti „nacionalinio prekės ženklo“ (angl. nation branding) terminą, o vėliau pasiūlė „konkurencinio identiteto“ (angl. competitive identity) sąvoką. Autorius teigia, jog valstybės reputacija konstruojama per politinius ar kultūrinius veiksmus (angl. deeds). Siekdamas paaiškinti, kaip šie pasiekimai tampa matomi globaliai auditorijai, autorius įveda „simbolinių veiksmų“ (angl. *symbolic actions*) sąvoką. Pasak S. Anholto (2008), tai yra specifiniai, komunikacinę galią turintys įvykiai, sprendimai ar projektai, kurie reprezentuoja valstybės strategiją ir paverčia ją įsimintinu pasakojimu. Šią mintį praplečia S. J. Alzowibi (2023), pabrėždamas, kad šiandien valstybės prekės ženklo kūrimas evoliucionavo iš paviršutiniškos rinkodaros į strateginę „švelniosios galios“ mechanizmą, kuriame kultūra ir globalus pasakojimas (angl. Storytelling) veikia kaip pagrindiniai įrankiai valstybės tapatybei bei vertybėms konstruoti.³

Šiuolaikiniame kontekste valstybių kultūrinės diplomatijos lauku vis dažniau tampa tarptautinės megaparodos, kurių politinis svoris mokslinėje literatūroje vertinamas nevienareikšmiškai. Anthony Gardner ir Charles Green (2016), analizuodami „bienalizacijos“ fenomeną, pastebi, kad šios platformos neretai tampa ne tik kultūrinių mainų, bet ir sudėtingų globalios galios santykių atspindžiu. Autoriai nurodo vyraujančią kritinį diskursą, kuriame „bienalės gali būti vertinamos kaip daugiau nei ‚festivalizmo‘ spektaklis [...], menui atkartojant ir stiprinant neokolonialinius tarptautinės komercijos, politikos ir galios srautus“⁴.

Tuo tarpu M. Nisbett (2013) kvestionuoja dažnai idealizuojamą „švelniosios galios“ supratimą. Autorės teigimu, bet kokią tikėjimą nuoširdžiu kultūriniu bendradarbiavimu pakeitė instrumentalizuotas požiūris, kur kultūra veikia kaip „paskutinis ginklas“, leidžiantis tradiciškai

³ Salman Jodallah Alzowibi, „Nation Branding as Soft Power: From Symbolism to Influence,“ *Review of Contemporary Philosophy* 22, No. 1 (2023): 6990.

⁴Anthony Gardner ir Charles Green, *Biennials, Triennials, and Documenta: The Exhibitions That Created Contemporary Art* (Malden: Wiley-Blackwell, 2016), 2.

galingoms valstybėms išlaikyti savo hegemoniją kintančioje pasaulio tvarkoje.⁵ Tokia perspektyva leidžia daryti prielaidą, kad Venecijos bienalė funkcionuoja ne tik kaip estetinė erdvė, bet ir kaip aktyvi geopolitinė arena, kurioje susikerta valstybių siekis kurti prestižą, ekonominiai interesai ir bandymai įtvirtinti savo geopolitinį statusą. Ši perspektyva skatina nacionalinius paviljonus vertinti dvejopai: ne tik kaip estetinės raiškos erdvę, bet ir kaip strateginę valstybės įvaizdžio formavimo projektą.

Apie Lietuvos šiuolaikinio meno ir valstybės galios sąveiką akademinėje literatūroje dažniausiai kalbama lokaliame kontekste, nagrinėjant kultūros virsmą po nepriklausomybės atkūrimo. Tokie autoriai kaip Vytautas Rubavičius (2008) ir Rasa Čepaitienė (2007) Lietuvos kultūrinio lauko raidoje pirmiausia pastebi siekį atsiriboti nuo ideologizuotos sovietinės praeities ir poreikį integruotis į Vakarų kultūrinę erdvę. Kaip pastebi R. Čepaitienė, pradžioje sovietmetį siekia atmesti kaip „prarastą laiką“.⁶ Tačiau toks praeities trynimasis neišsprendė gilių istorinių traumų, todėl būtent menas ir kultūra tapo ta erdve, kurioje vyko sudėtingas šios patirties permąstymas ir naujos, nesovietinės tapatybės paieškas. Jų darbuose atsiskleidžia, kaip posovietinėje Lietuvoje menas ir kultūra buvo orientuoti į naujos, vakarietiškos tapatybės paieškas. Šių autorių požiūriu, menas tuo metu funkcionavo pirmiausia kaip vidinis rezistencijos instrumentas. V. Rubavičius teigia, jog šią tapatybės konstravimo įtampą stiprino ir tai, jog atgavus nepriklausomybę politinis elitas iš esmės nusišalino nuo nacionalinio identiteto formavimo, prioritetą teikdamas pragmatinei eurointegracijai ir prisitaikymui prie Vakarų Europoje vyraujančių „denacionalizacijos“ tendencijų.⁷ Šiame kontekste kultūra veikė kaip erdvė, padedanti visuomenei dekonstruoti primetus naratyvus, tačiau šie procesai buvo orientuoti į vidų. Vyko labiau pačios Lietuvos visuomenės transformacija nei reprezentacija išorėje.

Tam, kad vidiniai kultūriniai pokyčiai ilgainiui peržengtų valstybės ribas ir taptų tarptautinės reprezentacijos įrankiu, buvo būtina tam pritaikyta infrastruktūra. Vidinę kultūrinę evoliuciją lydėjo ir formavo instituciniai pokyčiai. Eglė Rindzevičiūtė (2012), analizuodama posovietinę Lietuvos kultūros politiką, rodo, kaip valstybė, siekdama modernizuotis, palaipsniui atsisakė centralizuoto, ideologizuoto sovietinio kultūros valdymo ir perėmė vakarietiškus kultūros valdymo modelius. Jos tyrimai atskleidžia, kad nauja sistema smarkiai pakeitė meno lauko taisykles: atsirado projektinis

⁵ Melissa Nisbett, „Who Holds the Power in Soft Power?“, *Arts & International Affairs* 1, Nr. 1 (2016): 1–2.

⁶ Rasa Čepaitienė, „Sovietmečio atmintis – tarp atmetimo ir nostalgijos“, *Lituanistica* 53, nr. 4 (2007): 39.

⁷ Vytautas Rubavičius, „Nacionalinis tapatumas: išlaikymas, savikūra ir tapatumo politika“, in *Nacionalinio tapatumo tęstinumas ir savikūra eurointegracijos sąlygomis*, sud. Antanas Andrijauskas, Vytautas Rubavičius (Vilnius: Kronta, 2008), 119–120.

finansavimas, o sprendimus pradėjo priimti ne tik politikai, bet ir meno ekspertai.⁸ Nors valstybė tuo metu dar nekūrė strategijų, kaip eksportuoti Lietuvos kultūrą, būtent šie žingsniai atvėrė duris į tarptautinę meno erdvę. Pradėję dirbti pagal vakarietiškus standartus, Lietuvos kūrėjai ir institucijos perėmė globalioje meno rinkoje galiojančius veikimo principus, o tai tapo pirmuoju žingsniu tarptautinio pripažinimo link.

Konkrečių meno institucijų politiniam svoriui bei jų galiai formuoti valstybės įvaizdį daugiausia dėmesio skiriama Skaidros Trilupaitytės (2005, 2020) tyrimuose. Jos analizė atskleidžia, kad pirmaisiais nepriklausomybės dešimtmečiais valstybė iš esmės delegavo savo estetinės reprezentacijos monopolį kelioms pagrindinėms institucijoms. S. Trilupaitytė pabrėžia, kad šios institucijos, neretai veikdamos opozicijoje tradicinėms posovietinėms struktūroms, prisiėmė „vartų saugotojų“ (angl. *gatekeepers*) vaidmenį ir tapo pagrindinėmis tarpininkėmis tarp Lietuvos kūrėjų ir Vakarų meno pasaulio. Šios institucijos sprendė, koks Lietuvos menas bus rodomas užsieniui ir kryptingai formavo vakarietiškus standartus atitinkantį turinį. Autorės darbai atskleidžia, kad Lietuvos sėkmė prestižinėse platformose, pavyzdžiui, Venecijos bienalėje, ko gero, nebuvo vien tik pavienių menininkų talento rezultatas. Prie to prisidėjo tiek nuoseklūs instituciniai pokyčiai, tiek ilgainiui sukauptas tarptautinis pripažinimas. Taip menas ne tik kompensavo politinės reprezentacijos trūkumus, bet ir savarankiškai ėmė formuoti šalies įvaizdį.

Minėti autoriai padėjo tvirtus pamatus, siekiant suprasti Lietuvos meno lauko raidą po nepriklausomybės atkūrimo, tačiau akademinėje literatūroje šių procesų vertinimas per tarptautinių santykių ir diplomatijos prizmę dar nėra pakankamai išplėtotas. Iki šiol moksliniuose tyrimuose daugiausia analizuota, kaip kultūra ir menas keičia pačią visuomenę – kaip veikia vidinės tapatybės formavimas ar posovietinių traumų įveikimas – arba kaip galia ir ištekliai pasidalijami instituciniu lygmeniu, formuojant nacionalinę kultūros politiką. Nors turime stiprų pagrindą, vis dar pasigendama platesnio, tarpdalykinio požiūrio. Meno eksportas vis dar retai analizuojamas kaip strateginė priemonė, peržengianti įprastų kultūrinių mainų ribas ir auginanti valstybės simbolinį svorį. Šios tyrimų spragos diktuoja tolesnę darbo eigą ir teorinio modelio pasirinkimą. Nors šis tyrimas, remdamasis Josepha Nye suformuluota švelniosios galios (angl. *soft power*) teorija, susieja lokalų meno lauką su globalia politine įtaka, tradicinių kultūros politikos analizių nepakanka norint suprasti, kaip šis mechanizmas veikia praktikoje. Dėl to tolesnėje dalyje J. Nye koncepcija bus integruota su estetinės diplomatijos ir afekto teorijomis. Tai leis suformuoti platesnį įrankį, kuriuo remiantis,

⁸ Eglė Rindzevičiūtė, „Post-Soviet transformation of Lithuanian state cultural policy: the meanings of democratisation“, *International Journal of Cultural Policy* 18, nr. 5 (2012)

pasitelkiant konkretų tarptautinės reprezentacijos pavyzdį, bus siekiama įvertinti, kaip posovietinė Lietuvos meno transformacija ir per tris dešimtmečius sukauptas kultūrinis kapitalas tiesiogiai prisideda prie valstybės švelniosios galios diskurso ir įvaizdžio kūrimo Vakarų erdvėje.

1. Teorinis pagrindas: švelnioji galia, estetika ir atmintis

1.1. Švelniosios galios koncepcija: kultūra kaip estetiškos diplomatijos įrankis

Šio darbo atspirties taškas – Josepho S. Nye'o (2004) švelniosios galios teorija. Autorius reikšmingai praplėtė tarptautinių santykių suvokimą argumentuodamas, jog globalioje politikoje valstybės įtaka kyla ne tik iš prievartos ar ekonominės galios (kietosios galios), bet ir iš gebėjimo įtikinti, formuoti darbotvarkę ir patraukti. Nors J. Nye išplėtojo ir išpopuliarino šį terminą, panašios idėjos tarptautinių santykių studijose buvo nagrinėjamos ir anksčiau. Edwardas Hallettas Carras (1964)⁹ pabrėžė, kad gebėjimas formuluoti nuomonę politiniams tikslams yra ne mažiau svarbus nei karinė ar ekonominė galia, o švelniosios galios fenomenas iš esmės remiasi psichologiniu susitapatinimu ir patrauklumu. J. Nye modelyje valstybės patrauklumas kyla iš trijų pagrindinių šaltinių: jos kultūros, politinių vertybių bei užsienio politikos.¹⁰ Vis dėlto akademinėje erdvėje ši teorija sulaukia pagrįstos kritikos dėl per dažno ir per plataus sąvokos vartojimo. Y. Fanas (2008)¹¹ atkreipia dėmesį, kad Nye išskirti trys šaltiniai sukuria painiavą dėl koncepcijos nenuoseklumo. Fan argumentuoja, jog užsienio politika iš esmės tėra kietosios galios manifestacija, o politinės vertybės yra tiesiog visuomenės kultūros išdava. Taigi anot Fan, atmetus kietosios galios elementus, švelnioji galia iš esmės yra kultūrinė galia. Remiantis šia kritika, šiame darbe atsiribojama nuo abstrakčių politinių procesų analizės ir fokusuojamasi į kultūros eksportą.

Dar viena svarbi Fan (2008) iškeliama problema – kultūrinių išteklių painiojimas su realia politine įtaka. Autorius teigia, jog kultūra pati savaime nėra švelnioji galia, tai tik jos resursas (potencialas). Tam, kad šis kultūrinis kapitalas taptų politiniu įrankiu ir darytų įtaką tarptautinei auditorijai, būtinas konversijos mechanizmas (Treverton ir Jones, 2005)¹² bei realūs „kietieji“ sklaidos kanalai. Būtent čia išryškėja kultūrinės diplomatijos vaidmuo. Kintančioje geopolitinėje realybėje, kur valstybės neretai priverstos laviruoti tarp deklaruojamų vertybių ir pragmatinių interesų

⁹ Edward Hallett Carr, *The Twenty Years' Crisis, 1919–1939* (New York: Harper and Row, 1964), 132

¹⁰ Joseph S. Nye, Jr., *Soft Power: The Means to Success in World Politics* (New York: PublicAffairs, 2004), 11.

¹¹ Ying Fan, „Soft power: Power of attraction or confusion?“, *Place Branding and Public Diplomacy* 4, nr. 2 (2008)

¹² Gregory F. Treverton ir Seth G. Jones, *Measuring National Power* (Santa Monica: RAND Corporation, 2005), 153

(*realpolitik*), formali užsienio politika tampa dinamišku ir sunkiai prognozuojamu kintamuoju. Tuo tarpu menas ir kultūra atveria tvaresnę, nuo tiesioginių politinių lūžių mažiau priklausomą erdvę valstybės įvairdžiui kurti. Siekiant sujungti valstybės kultūrinį potencialą su realia įtaka, pasitelkiama kultūrinė diplomatija.

Klasikiniame apibrėžime Miltonas C. Cummingsas (2003) ją apibūdina kaip „keitimąsi idėjomis, informacija, menu ir kitais kultūros aspektais tarp valstybių ir jų žmonių, siekiant puoselėti tarpusavio supratimą“.¹³ Tai nėra vienakryptė valstybės propaganda, o kryptingas mainų procesas, paverčiantis valstybės meną naudingą užsienio politikos įrankiu. Šis mechanizmas ypač reikšmingas, nes, pasak Cynthios P. Schneider (2004), menas pajėgus megzti dialogą per empatiją ir pasiekti auditorijas ten, kur oficiali diplomatija stringa. Autorė pabrėžia, kad kultūrinė diplomatija remiasi kūrybine raiška ir yra savaime patraukli, todėl tampa vienu efektyviausių įrankių diplomatijoje. Schneider retoriškai klausia, kas labiau įtraukia: ambasadoriaus demaršas užsienio reikalų ministrui ar filmai ir muzika, kurie tiesiogiai transliuoja individualumo bei laisvės idėjas.¹⁴ Būtent gebėjimas įtikinti per kultūrą ir vertybes, o ne per karinę ar ekonominę prievartą daro kultūrinę diplomatiją pamatiniu „švelniosios galios“ pavyzdžiu.

Kultūrinės diplomatijos vertę pripažino net ir žymiausi užsienio politikos ekspertai. Pavyzdžiui, George'as Kennanas aktyviai pasisakė už meno ir kultūros mainus, matydamas juos kaip esminę priemonę izoliacijai įveikti bei tarpusavio supratimui tarp konfliktuojančių pusių didinti. Nors kultūrinės diplomatijos svorį akcentuoja pripažinti užsienio politikos strategai (W. Laqueuras, G. Kennanas, T. Pickeringas), ji vis dar dažnai nuvertinama kaip antraeilis, „švelnus“ fenomenas, palyginus su tradiciniais saugumo klausimais. Tačiau C.P. Schneider argumentuoja, kad net ir esant nepalankiam požiūriui į valstybės vykdomą politiką, kultūrinė diplomatija padeda išlaikyti pagarbą šalies idealams ir jos puoselėjamoms vertybėms.

Mažųjų valstybių, pavyzdžiui, Lietuvos, atveju kultūrinė diplomatija įgauna specifinį svorį, nes būtent per ją realizuojamas valstybės siekis įgyti tarptautinį pripažinimą ir statusą, kurio neįmanoma užsitikrinti karinėmis ar ekonominėmis priemonėmis. Tarptautinių santykių teorijose ilgą laiką dominavo prielaida, kad valstybių elgseną lemia fizinio saugumo baimė arba materialinių interesų siekis. Tačiau, kaip pabrėžia Richardas N. Lebow (2008),¹⁵ formuojant tarptautinę politiką

¹³ Milton C. Cummings, *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey* (Washington, DC: Center for Arts and Culture, 2003), 1.

¹⁴ Cynthia P. Schneider, *Culture Communicates: US Diplomacy that Works* (The Hague: Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael', 2004), 2.

¹⁵ Richard N. Lebow, *A Cultural Theory of International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 63.

ne mažiau svarbus yra valstybės subjektyvus garbės, statuso ir savivertės pojūtis, atliepantis pamatinius „dvasinius“ (angl. *spirit*) visuomenės poreikius. Brentas J. Steele'as (2008)¹⁶ šią mintį praplečia argumentuodamas, jog valstybės kartais netgi teikia prioritetą ontologiniam saugumui – tapatybės ir savasties stabilumui – prieš fizinį išlikimą.

Šio ontologinio saugumo ir savivertės poreikis yra ypač aktualus mažosioms šalims. Christopheris S. Browningas (2015) pastebi, jog skirtingai nei didžiosios galios, kurios tarptautinėje erdvėje dažniausiai siekia tik pateisinti savo veiksmus, mažosios valstybės susiduria su fundamentaliu iššūkiu legitiuoti patį savo egzistavimą ir politinį subjektyvumą (Lehti, 2011.)¹⁷ Christopher S. Browningas teigia, jog vėlyvosios modernybės fone valstybės poreikis turėti aiškų ir pripažintą tarptautinį naratyvą veikia ne tik išorę, bet ir vidų – jis suteikia savo piliečiams psichologinio stabilumo, prasmės ir tęstinumo jausmą sparčiai kintančiame pasaulyje.¹⁸

Nors C.S. Browningas ši valstybių siekį įsitvirtinti analizuoja per komercializuotą „nacionalinio įvaizdžio kūrimo“ (angl. *nation branding*) prizmę, tie patys ontologinio saugumo mechanizmai atsispindi ir estetinės diplomatijos strategijose. Užuoat konstravusios savo tapatybę per radikalų atsiribojimą nuo priešų, šiuolaikinės valstybės tarptautinėje erdvėje siekia išsiskirti pabrėždamos savo „naudingumą“ ir „ pridėtinę vertę“. Toks veikimo modelis reikalauja priimti „moralinių tarptautinės bendruomenės piliečių“ (angl. *moral international citizens*) vaidmenį. Užuoat akcentavusios siaurus nacionalinius interesus ar lokalias istorines traumas, valstybės siekia tapti „pasaulio problemų sprendėjomis“, aktyviai įsitraukdamos į globalių problemų - tokių kaip ekologija ar konfliktų sprendimas - diskursą. Būtent toks strateginis posūkis leidžia mažosioms valstybėms kompensuoti tradicinės kietosios galios trūkumą, o tarptautinis vizualusis menas tampa esminiu ir autentišku šios diplomatijos kanalu. Per šiuolaikinį meną valstybė gali kalbėti aktualiomis globaliomis temomis ir įtvirtinti savo, kaip atsakingos ir modernios Vakarų erdvės dalyvės statusą, pelnydama tarptautinį pripažinimą bei stiprindama savo švelniąją galią.

Siekiant tyrimo tikslumo, šiame darbe atsiribojama nuo politinių procesų analizės, o J. Nye teorija pritaikoma tiriant išskirtinai pirmąjį ramstį - kultūrą kaip savarankišką estetinės diplomatijos instrumentą. Apibendrinant galima teigti, jog kultūrinė diplomatija ir šiuolaikinis menas atlieka kur

¹⁶ Brent J. Steele, *Ontological Security in International Relations: Self-Identity and the IR State* (London: Routledge, 2008), 2–3.

¹⁷ Marko Lehti, „Performing Identity Looking for Subjectivity: Marginality, Self-Esteem and Ontological Security“ (pranešimas skaitytas seminare „Comparative Baltic Sea Building“, Uppsala Centre for Russian and Eurasian Studies, Uppsala universitetas, 2011 m. kovo 14–15 d.).

¹⁸ Christopher S. Browning, „Nation Branding, National Self-Esteem, and the Constitution of Subjectivity in Late Modernity,“ *Foreign Policy Analysis* 11 (2015): 198, 205.

kas gilesnį vaidmenį nei vien estetišio valstybės įvaizdžio formavimas. Kaip atskleidžia aptartos švelniosios galios ir nišinės diplomatijos teorijos, šiuolaikinis menas veikia kaip reikšmingas įrankis, leidžiantis valstybėms – o ypač mažosioms – sustiprinti ontologinį saugumą, tarptautinį statusą ir politinį subjektyvumą. Vis dėlto, norint suprasti, kaip tiksliai šis mechanizmas veikia praktikoje, neužtenka vien klasikinių galios ir komunikacijos teorijų. Tradicinis tarptautinių santykių mokslas ilgą laiką skyrė mažiau dėmesio emociniam, jusliniam ir vizualiniam globalios politikos lygmeniui, dažnai laikydamas jį antraeiliu. Siekiant visapusiškai atskleisti šiuolaikinio meno potencialą (ir konkrečiai – Lietuvos kultūrinės diplomatijos strategijas), būtina atsižvelgti į vadinamąjį „estetinį posūkį“ (angl. *aesthetic turn*) tarptautinių santykių disciplinoje, kuris vizualumą ir afektą traktuoja ne kaip pasyvų politikos foną, o kaip savarankišką, pasaulį formuojančią galią.

1.2. Estetinė diplomatija: vizualusis menas tarptautinių santykiu kontekste

Josepho S. Nye'o suformuluota švelniosios galios teorija atvėrė kelius kultūros, kaip politinio įrankio, tyrimams, tačiau vizualusis menas tarptautinių santykių disciplinoje ilgą laiką išliko paraštėse. Tradicinėse tarptautinių santykių teorijose menui nesuteikiamas savarankiško veikėjo statusas – jis matomas ne kaip realybę formuojantis instrumentas, o tik kaip pasyvus politinių procesų atspindys, neturintis savarankiškos galios keisti tarptautinės tikrovės. Tačiau toks vertinimas neleidžia pilnai suprasti tikrojo vizualiosios kultūros potencialo formuojant valstybės matomumą ir įtaką tarptautinėje erdvėje.

Siekiant užpildyti šią analitinę spragą, šiame darbe vizualiojo meno ir politikos sąveikai apibrėžti pasitelkiama **estetinės diplomatijos** sąvoka. Jos teorinis pamatas kyla iš Costoss M. Constantinou (1996) bei Nicholo J. Cull (2009) tyrimų. C. M. Constantinou iš esmės dekonstruoja tradicinį, vien į formalias institucijas orientuotą požiūrį, teigdamas, jog diplomatija visų pirma yra reprezentacijos menas.¹⁹ Jo plėtojama „diplomatinės estetikos“ (angl. *diplomatic aesthetics*) samprata atskleidžia, kad estetišios formos bei vizualiniai simboliai veikia kaip pagrindinė politinio subjektyvumo kūrimo priemonė, leidžianti valstybei megzti ryšį su „Kitu“. Šią idėją papildė N. Cullo (2009) įžvalgos. Autorius kultūrinę diplomatiją išskiria kaip strateginę valstybės „istorijos pasakojimą“ (angl. *telling the nation's story*). Pasak N. Cullo, priešingai, nei trumpalaikė politinė propaganda, meninė raiška ir kultūriniai artefaktai tarnauja kaip patikimiausias kanalas ilgalaikiam abipusiam supratimui tarptautinėje erdvėje kurti.²⁰ Šių dviejų autorių idėjos formuoja teorinį pagrindą

¹⁹ Constantinou, C. M., *On the Way to Diplomacy* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996), p. 112

²⁰ Cull, N. J., *Public Diplomacy: Lessons from the Past* (Los Angeles: Figueroa Press, 2009), p. 23, 25.

traktuoti estetinę diplomatiją ne kaip pasyvų kultūros eksportą, o kaip kryptingą ir jusliškai patiriamą politinės reprezentacijos formą.

Nors C. M. Constantinou ir N.Cull darbai suformavo konceptualų pagrindą, pastarųjų metų tarptautinių santykių tyrimuose estetinė diplomatija vis dažniau išskiriama kaip savarankiška analitinė kryptis. Šiuolaikinėje akademinėje literatūroje šis terminas vartojamas siekiant apibrėžti meninės raiškos politinį efektyvumą, peržengiantį tradicinės kultūrinės diplomatijos ribas. Pavyzdžiui, Lukas Engelmanna (2023) estetinę diplomatiją apibrėžia kaip tyrimų sritį, analizuojančią procesus, kurie leidžia komunikuoti politines prasmes išskirtinai per juslinį patyrimą, taip dažnai aplenkiant racionalius, tekstu grįstus diplomatinis barjerus.²¹ Panašią poziciją išsako ir Tomoe Kumojima, kurios tyrimai akcentuoja vizualaus meno kūrinų agentiškumą (angl. agency) tarptautinėje arenoje. Mokslininkės požiūriu, estetinė diplomatija veikia kaip mechanizmas, per kurį menas ne tik atspindi valstybę, bet ir aktyviai formuoja globalų diskursą, suteikdamas galimybę tapti matomai vizualiam lygmenyje.²² Šią teorinę kryptį papildė Geoffrey Cowano įžvalgos, traktuojančios estetinę diplomatiją kaip strateginį įrankį. Pasak G. Cowano, vizualieji ir atlikėjų menai tampa galingu kanalu, kuriančiu emocinį atsaką ir empatiją – elementus, kurie yra būtini sėkmingai valstybės švelniosios galios realizacijai.²³ Šiandien estetinė diplomatija tampa savarankišku analitiniu įrankiu, praplėčiančiu tradicinės kultūrinės diplomatijos ribas.

Estetinė diplomatija remiasi vizualumo svarba ir čia svarbią vietą užima Rolando Bleikerio (2009) inicijuotas „estetinis posūkis“ (angl. aesthetic turn) tarptautinių santykių disciplinoje. Jis iš esmės dekonstruoja tradicinį požiūrį argumentuodamas, kad vizualiniai kūriniai ir menas turi savarankišką veikimo galią, t. y. agentiškumą (angl. agency). Pasak autoriaus, tradicinės teorijos klysta traktuodamos meną tik kaip mimetišką (angl. mimetic), t.y. pasyvų ir objektyvų tikrovės atspindį. Jis siūlo naują prieigą – estetinį požiūrį, kuris teigia, jog vaizdai ne tik pasyviai iliustruoja pasaulį, bet ir jį aktyviai formuoja. Kaip teigia Bleikeris „estetinėje įžvalgoje atsispindi, kad neišvengiamas skirtumas tarp to, kas atvaizduojama ir paties atvaizdavimo ir yra pati politikos esmė“²⁴. Vaizdai suteikia prasmę tiems politiniams ar tapatybės fenomenams, kurių neįmanoma

²¹ Engelmanna, L., „Aesthetic Diplomacy: An Excursion into the Unscientific“, iš *Europe's Cultural Diplomacy: Policies, Politics and Publics*, sud. R. Higgott ir V. Proud. (Liuksemburgas: University of Luxembourg, 2023), p. 208

²² Kumojima, T., „The Concept of Aesthetic Diplomacy and Its Political Efficacy“, *The Journal of International Relations* 13 (Nara Women's University, 2020), p. 4–5.

²³ Cowan, G., „Aesthetic Diplomacy“, *USC Center on Public Diplomacy* (Los Angeles: University of Southern California, 2017).

²⁴ Roland Bleiker, *Aesthetics and World Politics* (London: Palgrave Macmillan, 2009), 21.

aprašyti sausa, logine diplomatine kalba. Politika prasideda nuo to, kaip mes matome ir suvokiame problemas. Estetinėse praktikose atsispindi, kokios problemos, tapatybės ar net valstybės tampa matomomis, o kurios lieka globalios politikos paraštėse. Tai ypač svarbu, nes estetinė reprezentacija sukuria alternatyvią erdvę naratyvų formavimui. Ji leidžia peržengti dominuojančius, tik į materialią (karinę ar ekonominę) galią orientuotus diskursus ir suteikia valstybėms įrankį prabilti per emocijas, vaizduotę bei empatiją.

Estetinės diplomatijos galia slypi gebėjime veikti per afektą ir juslinį patyrimą. Šią mintį praplečia prancūzų filosofas Jacquesas Rancieras (2004), teigdamas, kad estetika yra neatsiejama nuo politikos, nes ji performuoja “juslinio pasaulio padalijimą” (pranc. *le partage du sensible*). Pasak filosofo, šis padalijimas nustato, kas visuomenėje ir globalioje erdvėje yra matoma, o kas lieka nematoma.²⁵ Menininkai tarptautinėse platformose aktualizuoja globalias problemas (pvz. ekologines krizes, technologinį susvetimėjimą), perkeldami šiuos klausimus iš sauso, politinio sluoksnio į jautriau, asmeniškiau išgyvenamą erdvę. Tai gali sudaryti sąlygas naujiems subjektams (įskaitant mažiau matomas valstybes ar bendruomenes) tapti matomiems ir girdimiems globalioje erdvėje. Tokiu būdu valstybė gali megzti daug gilesnį ir tvirtesnį ryšį su tarptautine auditorija, nei klasikiniiais diplomatiniais būdais.

Perėjimą nuo individualaus juslinio patyrimo prie kolektyvinės politinės galios analizuoja Emma Hutchison (2016). Jos tyrimai atskleidžia, jog vizualinė reprezentacija ir menas padeda formuoti „afektines bendruomenes“ (angl. *affective communities*) – emociniais ryšiais grįstus tarptautinio solidarumo tinklus.²⁶ Autorė savo teoriją taiko tiriant kolektyvines traumas, šiame tyrime jos koncepcija pritaikoma plačiau - kaip gebėjimas per meną megzti empatijos ryšius kalbant apie universalias, globalias patirtis (pavyzdžiui ekologinį nerimą ar technologinį susvetimėjimą). Būtent šis E. Hutchison aprašytas emocinio suartėjimo mechanizmas yra svarbus šio tyrimo kontekste. Posovietinėms valstybėms tai atveria unikalią strateginę galimybę: užuot slėpusios savo sunkią praeitį ar likusios „istorinės aukos“ vaidmenyje, per šiuolaikinį meną jos savo patirtį paverčia universalia, globaliai suprantama empatijos kalba. Lietuvos atveju, specifinė istorinio lūžio ir transformacijos patirtis suteikia išskirtinę galimybę jautriau kalbėti Vakarų auditorijai apie bendražmogiškas problemas (nuo geopolitinio nesaugumo iki ekologinio nerimo). Taip sukuriamas dvigubas estetinės diplomatijos efektas: valstybė išlaiko savo autentišką tapatybę, tačiau tampa lygiaverte globalaus diskurso dalyve, su kuria Vakarai gali susitapatinti. Nors pati E. Hutchison estetikos tiesiogiai

²⁵ Jacques Rancière, *The Politics of Aesthetics: The Distribution of the Sensible*, vert. Gabriel Rockhill (London: Continuum, 2004), 12–13.

²⁶ Emma Hutchison, *Affective Communities in World Politics: Collective Emotions after Trauma* (Cambridge: Cambridge University Press, 2016), 24–25.

netraktuoja kaip galios politikos įrankio, tačiau šiame darbe daroma prielaida, jog toks autentiškas meno sukurtas tarptautinis solidarumas veikia kaip „švelniosios galios“ įrankis, auginantis valstybės simbolinį pripažinimą.

Taigi, kai valstybė kryptingai pristato savo meną didelėse tarptautinėse platformose (pavyzdžiui, pasaulinėse meno bienalėse), jis iš paprasto kultūrinio reiškinio virsta strategine estetinės diplomatijos praktika. Užsienyje rodomas ir pripažinimo sulaukiantis aukšto lygio menas padeda keisti šalies įvaizdį ir laužyti stereotipus. Valstybei, ypač tokiai, kuri neturi didelių geopolitinių ar ekonominių svertų, tai yra strateginė galimybė kompensuoti savo fizinį dydį ir įsitvirtinti globalioje erdvėje. Estetinė pergalė ir tarptautinis pripažinimas šiame kontekste atlieka Pierre'o Bourdieu (1993)²⁷ aprašyto „simbolinio kapitalo“ vaidmenį. Tai – tarptautinio autoriteto resursas, kuris ilgainiui konvertuojasi į valstybės politinį svorį ir švelniąją galią.

1.3. Tapatybės kaita: meno vaidmuo, atsiribojant nuo praeities naratyvų

Valstybėms, kurios po ilgalaikės izoliacijos grįžta į globalius politinius procesus (pavyzdžiui, posovietinės erdvės šalys), tarptautinis matomumas iš pradžių neišvengiamai siejasi su istorinės traumos, atsilikimo ar geopolitinės periferijos etiketėmis. Dėl to kyla sudėtingas diplomatinis iššūkis: kaip atsiriboti nuo istorinio „aukos“ įvaizdžio ir atrasti vietą globalioje tarptautinės politikos erdvėje. Tokiomis aplinkybėmis tenka spręsti tapatybės dilemą - ne ištrinti savo praeitį, bet rasti būdą, kaip unikalią istorinę tapatybę sujungti su noru būti lygiaverte ir modernia Vakarų pasaulio dalimi. Šią įtampą taikliai apibūdina meno teoretikas Borisas Groysas (2008), pabrėždamas, kad posovietinės šalys susiduria su specifiniu iššūkiu: joms tenka laviruoti tarp Vakarų primetamo tik „lokalios traumos“ vaidmens ir poreikio įrodyti savo gebėjimą kalbėti universaliai, Vakarų pasauliui suprantama kalba.²⁸ Meno istorikas Piotras Piotrowskis (2012) pastebi, jog sėkmingam tapatybės perkūrimui būtina peržengti vadinamąjį „periferijos kompleksą“ ir suformuoti horizontalius, lygiaverčius ryšius su Vakarų kultūriniu centru.²⁹ Todėl estetinėje diplomatijoje valstybės įvaizdžio kūrimas veikia kaip aktyvus susiformavusių nuostatų keitimas. Būtent čia vizualusis menas įgauna ypatingą švelniosios galios svorį - jis leidžia perrašyti valstybės simbolinį statusą greičiau, nei suveiktų tradiciniai, kur kas lėtesni politiniai ar ekonominiai procesai.

²⁷ Pierre Bourdieu, *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature* (New York: Columbia University Press, 1993), 75.

²⁸ Boris Groys, *Art Power* (Cambridge: MIT Press, 2008), 154–155.

²⁹ Piotr Piotrowski, *Art and Democracy in Post-Communist Europe* (London: Reaktion Books, 2012), 34.

Šiame tapatybės transformacijos procese svarbų vaidmenį atlieka būtent šiuolaikinis menas. Nors tradicinė kultūra ar istorinio paveldo eksportas gali kurti teigiamą, bet dažnai egzotizuotą šalies įvaizdį, tokia kultūrinė diplomatija, kaip pastebi Skaidra Trilupaitytė (2005)³⁰, orientuoja valstybės suvokimą į praeitį. Tuo tarpu globalus „šiuolaikiškumas“ (angl. *contemporaneity*) tarptautiniuose santykiuose veikia kaip svarbus estetinio ir politinio įsitvirtinimo instrumentas. Šiuolaikinis menas leidžia valstybei tarptautinėse platformose kalbėti universalia kalba. Nagrinėdama tiek lokalią patirtį, tiek globalias problemas (pavyzdžiui, ekologiją ar socialines krizes), šalis tiesiogiai demonstruoja savo integraciją į Vakarų kultūrinį ir vertybinį lauką. Šiuolaikinio meno eksportas tampa aiškiu politiniu signalu, įtvirtinančiu valstybės, kaip aktyvios, kūrybiškos ir lygiavertės tarptautinių procesų dalyvės statusą. Teoriškai apibrėžus šį estetinį, politinį mechanizmą, pereinama nuo teorinių rėmų prie praktinės estetiškos diplomatijos analizės. Tolesnėje darbo dalyje bus tiriamas pagrindinių Lietuvos šiuolaikinio meno institucijų vaidmuo ir jų taikomos strategijos formuojant valstybės įvaizdį svarbiausiose tarptautinėse platformose, ypatingą dėmesį skiriant Lietuvos nacionaliniams paviljonams Venecijos bienalėje.

Tyrimo problema: Nors Lietuvos šiuolaikinis menas pasiekia aukštus tarptautinius įvertinimus, akademiniam ir politiniam diskurse vis dar pasigendama visapusiško supratimo, kaip šie estetiški laimėjimai funkcionuoja kaip valstybės estetiškos diplomatijos instrumentai. Iki šiol trūksta gilesnių žinių apie tai, kokiais mechanizmais valstybės institucijų intencijos ir paties meno kūrinio estetinė raiška sukuria afektinį poveikį bei formuoja Lietuvos tarptautinį įvaizdį ir pripažinimą Vakarų erdvėje.

Tyrimo objektas: Lietuvos estetiškos diplomatijos ir švelniosios galios konstravimas per šiuolaikinio meno reprezentaciją (operos-performanso „Saulė ir jūra“ 2019 m. Venecijos bienalėje atvejis).

Tyrimo tikslas: Kaip šiuolaikinis menas funkcionuoja kaip estetiškos diplomatijos instrumentas tarptautinėje erdvėje? Siekiant atsakyti į šį klausimą, tyrimo tikslas yra atskleisti estetiškos diplomatijos veikimo mechanizmus, empiriškai analizuojant, kaip operos-performanso „Saulė ir jūra“ atveju sąveikauja valstybės institucijų lūkesčiai, paties kūrinio estetinė raiška ir tarptautinės auditorijos refleksija.

³⁰ Skaidra Trilupaitytė, „Lietuvos įvaizdžio kūrimas ir šiuolaikinio meno institucijos: tarp lokalaus ir globalaus“, *Kultūros barai*, 2005, nr. 12, p. 10.

Tyrimo uždaviniai:

1. Susisteminti švelniosios galios, simbolinio kapitalo ir estetišės diplomatijos teorinius modelius, siekiant pagrįsti vizualiojo meno ir emocinių afektų (angl. *aesthetic/visual turn*) vaidmenį tarptautiniuose santykiuose.
2. Įvertinti Lietuvos institucijų (LKT, ŠMC, LR Kultūros ministerijos) strateginius tikslus bei lūkesčius, deleguojant ir finansuojant Lietuvos nacionalinį paviljoną 2019 m. Venecijos šiuolaikinio meno bienalėje kaip valstybės reprezentacijos įrankį.
3. Išanalizuoti operos-performanso „Saulė ir jūra“ estetinę raišką, vertinant, kaip kūrinys per universalias temas kuria emocinį ryšį su tarptautine auditorija.
4. Ištirti tarptautinės žiniasklaidos diskursą, auditorijos recepciją ir apdovanojimų argumentaciją, siekiant įvertinti, kaip šis projektas prisidėjo prie Lietuvos švelniosios galios ir simbolinio kapitalo formavimo.

2. Tyrimo metodologija

Pirmojoje darbo dalyje suformuluotas teorinis modelis atskleidė, jog vizualusis menas nėra tik estetišs objektas – jis veikia kaip aktyvus estetišės diplomatijos ir „švelniosios galios“ instrumentas.

Šis tyrimas remiasi kokybine tyrimo strategija ir atvejo analizės (angl. *case study*) metodu. Kadangi tyrimo objektas – estetišės diplomatijos mechanizmai ir tarptautinio pripažinimo konstravimas – yra susijęs su reikšmių, įvaizdžių ir tapatybių formavimu, kiekybiniai matavimo metodai būtų mažiau tinkami. Nors švelnioji galia (J. Nye) ir simbolinis kapitalas (P. Bourdieu) makro lygmeniu gali būti vertinami pasitelkiant tarptautinius indeksus bei reitingus, šis tyrimas nesiekia statistiškai išmatuoti galios prieaugio. Tyrimo dėmesys krypta į tai, kaip šie fenomenai yra konstruojami ir palaikomi institucijų strategijose, tarptautinėse recenzijose bei užsienio auditorijos diskurse. Todėl pasirenkamas kokybinis atvejo tyrimas, leidžiantis giliai ir detaliam išnagrinėti specifinius Lietuvos šiuolaikinio meno reprezentacijos fenomenus tarptautinėje erdvėje. Siekiant kompleksiskai ištirti šį atvejį, analizė atliekama remiantis **Gillian Rose (2016) kritine vizualine metodologija**, kuri leidžia dekonstruoti estetišės diplomatijos procesus per gamybos, paties vaizdo ir auditorijos lygmenis.

2.1. Tyrimo strategija ir atvejo atrankos pagrindimas

Empiriniam tyrimui kaip pagrindinė estetišės diplomatijos platforma pasirinkta Venecijos šiuolaikinio meno bienalė, dėl jos didelio politinio ir kultūrinio svorio šiuolaikinio meno pasaulyje.

Tyrimo atveju pasirenkamas sėkmingiausias Lietuvos estetišės diplomatijos pavyzdys – 2019 m. Venecijos bienalėje „Auksiniu liūtu“ įvertinta opera-performansas „Saulė ir jūra“ (kūrėjos: R. Barzdžiukaitė, V. Grainytė, L. Lapelytė). Šis atvejis leidžia ištirti, kaip lokalus meno kūrinys per universalią tematiką sugeneruoja globalias reakcijas ir reikšmingai padidina valstybės matomumą.

Metodologiškai vieno atvejo pasirinkimas grindžiamas Roberto K. Yin (2014) ir Bento Flyvbjergo (2006) atvejo analizės tyrimo dizaino teorijomis. Pasak R. Yin, vieno atvejo tyrimas yra tinkamas sprendimas, kai tiriamas objektas atitinka išskirtinio/unikalios (angl. extreme / unique case) atvejo kriterijus. Šiame tyrime „Saulės ir jūros“ atvejis traktuojamas kaip išskirtinis dėl savo precedento neturinčios sėkmės ir aukščiausio tarptautinio įvertinimo šiuolaikinio meno lauke. Tačiau šis pasirinkimas peržengia vien unikalios įvykio fiksavimą. Remiantis B. Flyvbjerg (2006) koncepcija, tyrimo objektas veikia ir kaip paradigmatis atvejis (angl. paradigmatic case) - t. y. kaip pavyzdinis modelis, leidžiantis giliausiai atskleisti tiriamo fenomeno esmę. Toks atvejis pasirenkamas ne siekiant statistiškai apibendrinti Lietuvos kultūros politiką, bet dėl jo analitinio potencialo (angl. analytic generalization). Jis suteikia galimybę empiriškai patikrinti estetišės diplomatijos veikimo mechanizmus optimaliomis sąlygomis - tiriant, kaip lokalus meno kūrinys per universalią tematiką sugeneruoja globalias reakcijas ir padidina valstybės simbolinį statusą tarptautinėje erdvėje.

2.2. Pagrindinių tyrimo sąvokų operacionalizacija

Siekiant užtikrinti tyrimo validumą ir susieti pirmojoje darbo dalyje aptartus teorinius modelius su empiriniais duomenimis, šiame poskyryje atliekama pagrindinių tyrimo sąvokų operacionalizacija. Šiame etape abstrakčios teorinės koncepcijos (estetinė diplomatija, švelnioji galia ir simbolinis kapitalas) išskaidomos į konkrečius ir stebimus indikatorius, kuriuos galima tiesiogiai naudoti taikant G. Rose vizualinę metodologiją bei tekstų turinio analizę.

Estetinė diplomatija

Remiantis C. M. Constantinou (1996) ir T. Kumojima (2020) įžvalgomis, teorinėje dalyje estetinė diplomatija apibrėžiama kaip kryptingas vizualiojo meno ir juslinio patyrimo naudojimas valstybės tarptautiniam statusui įtvirtinti ir globaliam diskursui formuoti. Tyrime ši sąvoka operacionalizuojama per du lygmenis: institucinių intencijų ir estetišės raiškos.

- Instituciniai indikatoriai: Estetinė diplomatija tyrime atpažįstama per valstybės institucijų (Lietuvos kultūros tarybos, Lietuvos kultūros instituto, ŠMC) strateginiuose dokumentuose, finansavimo gairėse ir ataskaitose formuluojamus tikslus. Indikatoriai apima tiesiogines nuorodas į Lietuvos matomumo didinimą. N. Cull (2009) akcentuoja kryptingą „nacionalinės istorijos pasakojimą“ (angl. Telling the nation's story), siekį laužyti stereotipus bei projektui skirtą valstybinį finansavimą, kuris patvirtina valstybės politinę valią deleguoti savo reprezentaciją šiuolaikiniam menui.
- Estetiniai indikatoriai: Kadangi estetinė diplomatija remiasi gebėjimu peržengti lokalias traumas ir kalbėti universaliai, jusline kalba (Bleiker 2009), ji matuojama analizuojant paties kūrinio (operos-performanso „Saulė ir jūra“) tematiką. Indikatoriai: globalių problemų (klimato kaitos, antropoceno, vartotojiškumo) fiksavimas librete ir scenografijoje, sensoriniame poveikyje (garsas, šviesa), kuriančioje E. Hutchison (2016) aprašytą emocinio solidarumo erdvę, bei interpretacijoms atviros estetiškos erdvės kūrimas (atsiribojant nuo tiesmukos valstybinės propagandos ar reklamos) .

Švelnioji galia ir simbolinis kapitalas

Teoriškai švelnioji galia (J. Nye) ir simbolinis kapitalas (P. Bourdieu) apibrėžiami kaip valstybės gebėjimas patraukti, formuoti teigiamą tarptautinį autoritetą ir megzti emocinius ryšius. Kokybiniame tyrime šios sąvokos atsispindi per tarptautinės auditorijos ir elito reakcijas.

- Diplomatinio pripažinimo indikatoriai (auditorijos vieta): Švelniosios galios generavimas tyrime operacionalizuojamas per tarptautinį pripažinimą. Pagrindinis matuojamas indikatorius - formalaus tarptautinio elito apdovanojimo (Venecijos bienalės „Auksinio liūto“) suteikimas Lietuvos nacionaliniam paviljonui bei oficiali vertinimo komisijos (žiūri) argumentacija.
- Afektiniai ir diskursiniai indikatoriai: Simbolinio kapitalo augimas matuojamas analizuojant užsienio žiniasklaidos diskursą. Indikatoriai apima elitinių Vakarų pasaulio leidinių (The New York Times, The Guardian ir kt.) recenzijose naudojamą kalbą: epitetus, nurodančius kūrinio išskirtinumą, inovatyvumą ir emocinį poveikumą (empatijos, nerimo, solidarumo refleksijas). Teigiamas, plataus masto ir gilus tarptautinis diskursas tyrime traktuojamas kaip sėkmingos švelniosios galios konversijos įrodymas.

Apibendrinant, sąvokų operacionalizacija leidžia aiškiai susieti teoriją su empirika: institucinių pastangų ir meninės raiškos sinergija (estetinė diplomatija) tyrime nagrinėjama kaip švelniąją galią

generuojantis procesas, o pelnyti apdovanojimai ir palankus Vakarų žiniasklaidos diskursas - kaip apčiuopiami šios galios (simbolinio kapitalo) indikatoriai.

2.3 Tyrimo metodai: kritinė vizualinė analizė ir kokybinė turinio analizė

Analizuojant vizualųjį meną tarptautinių santykių kontekste, tradiciniai menotyros metodai, orientuoti į formos, spalvų ar kompozicijos analizę, yra netinkami. Dėl šios priežasties tyrime pasitelkiama **Gillian Rose (2016) suformuluota kritinė vizualinė metodologija** (*angl. critical visual methodology*).

Siekiant G. Rose teorinį modelį pritaikyti Lietuvos estetišės diplomatijos tyrimui, jis naudojamas vertinant pasirinktus empirinius atvejus per šiuos tris lygmenis:

- **1. Institucinių lūkesčių vertinimas (G. Rose „Gamybos vietos“ analizė).** Šiame žingsnyje analizuojamos institucijos, resursai ir lūkesčiai, kurie leido meno kūriniai atsirasti ir atstovauti valstybei. Bus tiriama, kokios valstybinės institucijos atliko „vartų saugotojų“ vaidmenį, kaip buvo finansuojamas projektas ir kokie strateginiai reprezentacijos tikslai buvo formuluojami nacionaliniu lygmeniu. Tai leis įvertinti kryptingą valstybės pastangą formuoti švelniąją galią.
- **2. Estetinės raiškos analizė (G. Rose „Paties vaizdo vietos“ analizė).** Antrame žingsnyje dėmesys perkeliamas į patį kūrinį. Vadovaujantis E. Hutchison „afektyvių bendruomenių“ teorija, bus analizuojama, kokią žinutę transliuoja kūrinys ir kaip jame dera lokalus specifiškumas su globaliomis temomis (pvz., ekologiniu nerimu ar technologijų plėtra). Vertinama, kaip meninė išraiška padeda valstybei išvengti „istorinės aukos“ naratyvo ir kuria lygiavertį dialogą su Vakarais.
- **3. Kūrinio sklaidos ir auditorijos recepcijos analizė (G. Rose „Auditorijos ir cirkuliacijos vietų“ analizė).** G. Rose pabrėžia, kad prasmė galutinai susiformuoja tik tada, kai vaizdą interpretuoja auditorija. Šiame tyrime auditorijos reakcija bus matuojama atliekant tarptautinio elito diskurso analizę. Ji bus atliekama dviem lygmenimis:
 - Žiniasklaidos diskurso analizė: kaip Lietuvos meno kūrinius interpretavo įtakingiausi Vakarų kultūros leidiniai (pvz., *The New York Times*, *The Guardian*) ir kokia argumentacija rėmėsi tarptautinės žiuri, skirdamos apdovanojimus.
 - Praktiniu/socialiniu, vertinant fizinę žiūrovų elgseną parodos erdvėje, emocines reakcijas bei tiesioginį įsitraukimą į projektą (savanoriavimą, sutelktinį finansavimą).

Tyrimė cirkuliacijos ir auditorijos vietos tiriamos kaip vientisas procesas, kadangi estetišės diplomatijos sėkmė priklauso nuo tiesioginio ryšio tarp kūrinio matomumo (sklaidos) ir jo recepcijos (pripažinimo).

G. Rose vizualinė metodologija pirmiausia orientuota į paties meno kūrinio (šiuo atveju - operos-performanso vaizdo bei estetinius faktorius) analizę, svarbu pažymėti, kad didelė dalis šio tyrimo empirinių duomenų yra tekstinio pobūdžio. Todėl instituciniam (gamybos vietos) ir diplomatinio pripažinimo (auditorijos vietos) lygmenims tirti papildomai pasitelkiamas kokybinės turinio analizės (angl. qualitative content analysis) metodas. Kokybinė turinio analizė leidžia nagrinėti tekstų kontekstą ir giliąsias prasmes. Šis metodas bus taikomas siekiant identifikuoti valstybės strategines intencijas bei reprezentacijos tikslus kultūros politikos dokumentuose, taip pat išskirti dominuojančius naratyvus, vertinimo argumentus bei emocinius epitetus tarptautinės žiniasklaidos recenzijose. Taigi, nors visi lygmenys tiriami remiantis G. Rose teoriniu rėmu, pagrindinis tyrimo dėmesys pasiskirsto skirtingai: institucinio ir diplomatinio pripažinimo lygmenyse fokusuojamasi į socialinį modalumą, kuriam naudojama kokybinė turinio analizė, o estetišės lygmens (paties vaizdo vietos) analizėje pasitelkiami kompoziciniai ir technologiniai modalumai, leidžiantys įvertinti vizualinius elementus, erdvę ir garsą.

2.4. Duomenų rinkimo metodai ir imtis

Empiriniai tyrimo duomenys renkami tikslingos atrankos (angl. purposive sampling) būdu. Remiantis M. Q. Patton (2015)³¹, toks atrankos būdas kokybiniuose tyrimuose leidžia fokusuotis į informaciją prisotintus atvejus (angl. information-rich cases), kurie geriausiai padeda atsakyti į keliamus tyrimo klausimus. Tyrimas remiasi vieno atvejo analize, taigi duomenų imtis formuojama siekiant visapusiškai ištirti operos-performanso „Saulė ir jūra“ fenomeną. Siekiant išlaikyti metodologinį vientisumą, duomenų imtis formuojama tiesiogiai vadovaujantis G. Rose (2016) suformuota kritine vizualine metodologija. Tyrimo duomenys renkami iš trijų skirtingų šaltinių grupių, kurios atitinka G. Rose išskirtus analizės lygmenis: gamybos vietą, pačio vaizdo vietą ir auditorijos vietą.

- 1. Instituciniai dokumentai (Gamybos vietos duomenys).** Siekiant ištirti valstybės reprezentacijos intencijas, analizuojami oficialūs kultūros politiką formuojančių ir įgyvendinančių institucijų (Lietuvos kultūros tarybos, LR Kultūros ministerijos, Šiuolaikinio

³¹ M. Q. Patton, *Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice* (4 leid.), SAGE Publications, 2015, p. 404, Exhibit 5.8.

meno centro ir Lietuvos kultūros instituto) tekstai. Dokumentų imtį sudaro 2018-2022m. laikotarpio šaltiniai (apimantys pasiruošimą 2019 m. bienalei, jos vyksmą ir ataskaitų period, bei vėlesnius poveikio vertinimo tyrimus): kultūros politikos strategijų gairės, Lietuvos nacionalinio paviljono finansavimo sąlygos, viešai prieinamos projektų įgyvendinimo ataskaitos bei oficialūs institucijų pranešimai spaudai.

2. **Meninės raiškos šaltiniai (Vaizdo vietos duomenys).** Siekiant įvertinti paties kūrinio estetinį ir afektinį potencialą, analizuojami pirminiai „Saulės ir jūros” šaltiniai. Imtį sudaro oficialus performanso libretas (kūrinio tekstas), vaizdo bei foto dokumentacija iš Venecijos bienalės paviljono ir oficialus parodos katalogas bei viešai prieinami giluminiai interviu su kūrinio autorėmis (R. Barzdžiukaite, V. Grainyte, L. Lapelyte). Šie duomenys leidžia tirti kūrėjų transliuojamą vizualinę žinutę ir nagrinėjamas temas.
3. **Tarptautinės žiniasklaidos publikacijos (Auditorijos vietos duomenys).** Švelniosios galios ir simbolinio kapitalo generavimas vertinamas per tarptautinio elito reakcijas, todėl trečiąją duomenų grupę sudaro užsienio medijų recenzijos. Taikant tikslingą atranką, analizuojami įtakingiausi Vakarų kultūros ir naujienų leidiniai, formuojantys globalų meno diskursą (pvz., The New York Times, The Guardian, Artforum, Frieze). Papildomai imtis apima duomenis apie auditorijos socialines praktikas: informaciją apie sutelktinį finansavimą (*crowdfunding*), savanorių įtraukimą bei kūrinio sklaidą skaitmeninėje erdvėje. Atrankos chronologiniai rėmai apima laikotarpį nuo 2019 m. gegužės mėn. (Venecijos bienalės atidarymo ir apdovanojimų įteikimo) iki 2019 m. lapkričio mėn. (parodos uždarymo). Šis laiko rėmas leidžia užfiksuoti intensyviausią ir autentiškiausią tarptautinės auditorijos refleksiją.

2.5 Tyrimo ribotumai

Nors pasirinkta kokybinė atvejo analizė leidžia giliai ištirti konkretaus atvejo estetiškos diplomatijos mechanizmus, svarbu išskirti kelis pagrindinius tyrimo ribotumus:

- **Duomenų prieinamumas.** Tyrime analizuojami tik viešai prieinami valstybės institucijų strateginiai dokumentai bei ataskaitos. Tai riboja galimybę įvertinti neformalius politinius procesus, „užkulisines“ diplomatinės derybas ar vidinius institucinius nesutarimus, kurie galėjo turėti įtakos priimant sprendimus dėl nacionalinio atstovavimo
- **Netiesioginis auditorijos receptijos vertinimas.** Auditorijos vietos analizė remiasi „tarpininkų“ duomenimis – profesionalių kritikų recenzijomis bei žiniasklaidos pranešimais. Nors tai leidžia ištirti tarptautinio elito diskursą, tyrime nėra tiesioginių empirinių duomenų

apie eilinio parodos lankytojo subjektyvų patyrimą (pvz., apklausų ar stebėjimo duomenų). Tai reiškia, kad afektinis poveikis vertinamas per jo **atspindžius viešojoje erdvėje**, o ne per pirminę, individualią auditorijos narių psichologinę reakciją.

- **Geografinis ir kultūrinis duomenų imties ribotumas.** Tiriant auditorijos reakcijas, analizuojamas tik elitinės Vakarų žiniasklaidos (daugiausia anglakalbės) diskursas. Nors tai atspindi globalius meno pasaulio centrus, tyrimas neatskleidžia, kaip į šį kūrinių reagavo (ir ar apskritai reagavo) kitų regionų (pvz. Azijos ar Lotynų Amerikos) auditorijos ir medijos.

Nepaisant šių ribotumų, pasirinktas tyrimo dizainas ir aiški sąvokų operacionalizacija suteikia metodologinį pagrindą, leidžiantį pereiti prie praktinio etapo ir atlikti empirinę „Saulės ir jūros“ atvejo analizę, kuri pristatoma kitoje dalyje.

3. Lietuvos estetišios diplomatijos konstravimas: „Saulės ir jūros“ atvejo analizė

Ankstesnėse darbo dalyse suformuotas teorinis modelis atskleidžia, kad šiuolaikinis menas tarptautiniuose santykiuose gali veikti kaip savarankiškas estetišios diplomatijos instrumentas. Remiantis antrojoje dalyje pristatyta G. Rose kritine vizualine metodologija, šiame skyriuje atliekamas empirinis tyrimas. Tyrimo objektu pasirinktas vienas sėkmingiausių Lietuvos estetišios diplomatijos pavyzdžių – 2019 m. šiuolaikinio meno bienalėje „Auksiniu liūtu“ įvertinta opera-performansas „Saulė ir jūra“.

Siekiant atskleisti, kaip šis kūrinys tapo estetišios diplomatijos priemone, atvejo analizė atliekama trimis pjūviais. Pirmiausia analizuojamas institucinis lygmuo (gamybos vieta), kuriame atsispindi valstybės lūkesčiai ir būdai, kuriais menui suteikiama reprezentacinė funkcija. Antrajame pjūvyje tiriamas estetišios lygmuo (paties vaizdo vieta), vertinant kūrinio gebėjimą kurti emocinį ryšį su tarptautine auditorija per universalią ekologinę tematiką. Trečiajame poskyryje nagrinėjamas diplomatinio pripažinimo lygmuo (auditorijos vieta), atliekant tarptautinės žiniasklaidos diskurso bei apdovanojimų argumentacijos analizę, siekiant įvertinti sugeneruotą Lietuvos simbolinį kapitalą.

3.1. Institucinių lūkesčių vertinimas (G. Rose „Gamybos vietos“ analizė)

Siekiant suprasti, kaip šiuolaikinis menas tampa valstybės estetišios diplomatijos reprezentacijos įrankiu, atvejo analizė pradedama nuo G. Rose (2016) išskirto gamybos vietos (angl. site of production) lygmens. Šiame tyrimo etape analizuojamas oficialus institucinis diskursas, atskleidžiant, kokias funkcijas ir lūkesčius Lietuvos valstybė deleguoja nacionaliniam paviljonui Venecijos šiuolaikinio meno bienalėje.

Prieš pradedant vidinių Lietuvos institucinių mechanizmų analizę, svarbu suprasti kokiame tarptautiniame kontekste turėjo atsirasti nacionalinis paviljonas. 58-osios Venecijos šiuolaikinio meno bienalės (2019 m.) tema buvo įvardinta vienu sakiniu/prakeiksmu: „Kad tu gyventum įdomiais laikais“ (angl. May You Live in Interesting Times),³² Temoje užkoduotas krizių naratyvas ir globalių šio laikmečio iššūkių atspindėjimas. Parodos kuratorius Ralphas Rugoffas oficialiame pranešime pabrėžė, jog renginyje turėtų būti akcentuojamas toks bendras požiūris į meno kūrimą ir tokia meno socialinės funkcijos samprata, kuri apima tiek malonumą tiek kritinį mąstymą.³³ Pranešime atsikartoja keli esminiai akcentai: įprastų praktikų kvestionavimas, netikėtų perspektyvų atvaizdavimas bei naujų būdų kurti tarpasmeninius ryšius paieška. Tokioje aplinkoje turėjo suveikti Lietuvos estetiškos diplomatijos mechanizmai, Norint suprasti, kaip jie konstruojami, toliau pereiname prie vidinių valstybės procesų vertinimo.

Dokumentų analizė leidžia išskirti keturis estetiškos diplomatijos konstravimo lygmenis: strateginį, praktinį, intencijos ir politinį.

3.1.1. Strateginis lygmuo: kultūros instrumentalizacija

Valstybės požiūris į meną kaip į estetiškos diplomatijos įrankį geriausiai atspindi aukščiausio lygmens politinio planavimo dokumentuose. Pagrindinis jų - LR vyriausybės 2019 m. patvirtinta Lietuvos kultūros strategija „Kultūra 2030“.³⁴ Šiame dokumente konkrečiai Venecijos bienalė nėra minima, tačiau jame formuojama kultūros svarba ir vizija strateginiu, valstybiniu lygmeniu. Analizuojant šį dokumentą, galima išskirti tris esmines kryptis, kurios parodo šiuolaikinio meno instrumentalizacija valstybės strategijoje ir tiesiogiai atliepia estetiškos diplomatijos teorines prielaidas.

Pirma, kultūra įvardijama kaip viena esminių valstybės tarptautinio konkurencingumo ir prestižo sąlygų. Dokumentas pradedamas nuo įvardijamo siekio „užtikrinti reikšmingą kultūros indėlį kuriant darnią Lietuvos visuomenę, orų nacionalinį ir europietiškąjį tapatumą, socialinę ir ekonominę gyventojų gerovę, tarptautinį valstybės prestižą ir konkurencingumą“.³⁵ Ši nuostata atspindi valstybės siekį oficialiai įteisinti ilgą laiką posovietinėje erdvėje vykusius institucinius poslinkius. Kaip

³² Ralph Rugoff, „Introduction by Ralph Rugoff“, *La Biennale di Venezia*, 2019, prieiga per internetą: <https://www.labiennale.org/en/art/2019/introduction-ralph-rugoff>. [žiūrėta 2026-05-01]

³³ Ten pat.

³⁴ Lietuvos kultūros strategija „Kultūra 2030“, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2019 m. birželio 26 d. nutarimu Nr. 665.

³⁵ Ten pat, p.1

pažymėjo E. Rindzevičiūtė (2012) bei S. Trilupaitytė (2005, 2020), Lietuvos kultūros laukas per tris nepriklausomybės dešimtmečius nuosekliai modernizavosi, perimdamas vakarietiškus valdymo modelius ir ugdydamas tarptautinio lygio ekspertines struktūras, kurios praktiškai vykde reprezentacijos funkcijas. Strategija „Kultūra 2030“ oficialiai įtvirtina kultūros suvokimą kaip ištekliaus, pajėgaus generuoti vertę globalioje arenoje ir tiesiogiai prisidėti prie valstybės politinio prestižo kūrimo.

Strategijoje „švelniosios galios“ terminas vartojamas informacinio saugumo kontekste. Dokumente nurodoma „suvokiant kultūrą kaip švelniosios galios įrankį, paraleliai svarbu sukurti informacinių grėsmių valdymo ir strateginės komunikacijos sistemą visose kultūros srityse“.³⁶ Čia terminas naudojamas atsparumo propagandai aspektu, ši nuostata tyrimui yra itin svarbi. Ji rodo, kad valstybė strateginiu lygmeniu pripažįsta kultūrą ne tik kaip estetinį reikškinį, bet kaip realų galios instrumentą, pajėgų daryti poveikį visuomenės nuostatoms ir vertybėms. Tai formuoja poreikį aktyviai, instituciniu lygmeniu naudoti kultūrą kaip „strateginės komunikacijos“ įrankį. Tai pasireiškia per valstybės siekį formuoti savo įvaizdį užsienyje.

Už tiesioginio termino ribų strategijoje gausiai operuojama netiesioginiais švelniąją galią indikuojančiais terminais: prestižu ir konkurencingumu. Remiantis J. Nye teorija, švelnioji galia kyla iš valstybės gebėjimo patraukti ir formuoti teigiamą autoritetą. Dokumente pabrėžiama, kad „kryptingas Lietuvos kaip kūrybingos valstybės pristatymas“ yra vienas esminių veiksmų, leidžiančių auginti šalies simbolinį kapitalą. Strategijoje nurodoma, jog tokia sklaida yra susijusi su „valstybės įvaizdžio kitimu tarptautiniuose valstybių įvaizdžio reitinguose“.³⁷ Ši nuostata rodo, kad valstybė siekia tarptautinio statuso pokyčių valstybių įvaizdžio reitinguose, pasitelkdama kultūrą. Tarptautiniai reitingai veikia kaip simbolinio kapitalo indikatorius, kuriuos valstybė pasitelkia kaip apčiuopiamą rodiklį, patvirtinantį gebėjimą konkuruoti dėl tarptautinės auditorijos dėmesio. Kultūros tarptautiškumas dokumente suprantamas kaip procesas, kuris „prisideda prie socialinės, ekonominės ir diplomatinės kultūros sektoriaus vertės plėtojimo“³⁸, taip meninę raišką paverčiant užsienio politikos resursu.

Antra, dokumentas nubrėžia jungtį tarp meninės raiškos ir užsienio politikos, pripažindamas kultūrinės diplomatijos vertę. Strategijoje deklaruojama, kad „Kultūra kaip įvairialypis, turiningas ir patikimas žinių apie valstybės tapatybę ir vertybes šaltinis prisideda prie novatoriškų ir efektyvių diplomatinų sprendimų, kuriant pasitikėjimą tarp šalių“.³⁹ Čia išryškėja estetinės diplomatijos esmė:

³⁶ Lietuvos kultūros strategija „Kultūra 2030“, p. 23.

³⁷ Lietuvos kultūros strategija „Kultūra 2030“, p. 31.

³⁸ Ten pat.

³⁹ Ten pat.

valstybė pripažįsta, kad menas gali pasiūlyti neformalią, vertybinę erdvę pasitikėjimui kurti, papildydamas oficialius politinius kanalus per subjektyvų ir afektinį auditorijos patyrimą.

Trečia, strategija siūlo mechanizmą, kaip pasiekti šį tarptautinį pripažinimą - per „simbolinių ambasadorių“ vaidmenį. Dokumente įvedama „simbolinių kultūros ambasadorių“ sąvoka, teigiant, kad žymiausi menininkai gali „įtaigiai reprezentuoti šalį užsienio valstybėse“.⁴⁰ Tai parodo, kad valstybė išreiškia ketinimą deleguoti savo įvaizdžio formavimą meno kūrėjams, tikėdamasi, kad jų sėkmė prestižinėse platformose bus konvertuota į Lietuvos simbolinį kapitalą. Šis aspektas atitinka afektinį indikatorius - gebėjimą megzti emocinius ryšius su tarptautine auditorija, užuot naudojusi tiesmuką valstybinę reklamą.

Apibendrinant galima sakyti, kad strategija „Kultūra 2030“ nubrėžia pagrindines gaires meną naudoti kaip valstybės įrankį. Nors pati Venecijos bienalė dokumente tiesiogiai neminima, jame aiškiai suformuluotas lūkestis, kad kultūra augins šalies prestižą ir veiks kaip diplomatijos kanalas. Šios strateginės nuostatos formuoja bendrą kryptį, kuri vėliau turėtų atsispindėti ir konkrečiuose, praktinio lygmens dokumentuose.

3.1.2. Praktinis lygmuo: išteklių mobilizacija ir „vartų saugojimo“ mechanizmai

Strateginiame lygmenyje suformuluotas valstybės lūkestis atsispindi ir per konkrečius finansavimo bei atrankos mechanizmus. G. Rose (2016) gamybos vietos analizė reikalauja įvertinti ne tik viziją, bet ir realius resursus bei institucinius filtrus, kurie leidžia kūriniui atsirasti tarptautinėje erdvėje. Lietuvos atveju pagrindinį „vartų saugotojo“ (Trilupaitytė, 2005) vaidmenį atlieka Lietuvos kultūros taryba (LKT), kuri per nacionalinio paviljono atrankos konkursą nusprendžia, koks turinys bus finansuojamas. Šio praktinio lygmens analizei pasitelkiami trys pagrindiniai šaltiniai: 2018 m. LKT projektų konkurso „Nacionalinis paviljonas Venecijos šiuolaikinio meno bienalėje“ sąlygos, oficialus LKT vertinimo kriterijų balų aprašas bei 2018 m. gegužės mėnesį publikuoti oficialūs LKT pranešimai apie konkurso rezultatus.

Finansinė investicija kaip strateginis prioritetasis. Analizuojant 2018 m. LKT paskelbtas konkurso sąlygas, matyti, kad Venecijos bienalė valstybės institucijų vertinama kaip prioritetinė investicija. Projektui įgyvendinti 2018-2019 m. laikotarpiu buvo numatyta 173000 eurų suma.⁴¹ Toks biudžetas, lyginant su standartiniu kultūros projektų finansavimu Lietuvoje (kuris pavieniams šiuolaikinio meno projektams retai viršija keliolikos tūkstančių eurų ribą) rodo išskirtinį valstybės

⁴⁰ Lietuvos kultūros strategija „Kultūra 2030“, p. 32

⁴¹ Lietuvos kultūros taryba. *Venecijos šiuolaikinio meno bienalės nacionalinio paviljono projekto konkurso nuostatai*. 2018. Prieiga per internetą: <https://www.ltk.lt/organizacijos/konkursai/190> [žiūrėta 2026-05-07].

dėmesį šiai platformai. Valstybė čia veikia kaip investuotojas, kuris mobilizuoja resursus tikėdamasis specifinės gražos - tarptautinio matomumo ir prestižo didinimo.

Atrankos kriterijai. Instituciniai „vartai“ tyrime ryškiausiai matomi per projektų vertinimo kriterijus. LKT „Veiklos vertinimo kriterijų balų apraše“ numatyta, kad maksimalūs 100 balų skirstomi į dvi lygias dalis:

1. **Projekto meninė idėja (0-50 balų).** Reikalaujama, kad idėjos būtų „aktualios tiek Lietuvos, tiek tarptautiniame kontekste“. Tai yra tiesioginis filtras: valstybė atsisako reprezentuoti meną, kuris būtų suprantamas tik lokaliai, arba orientuotas tik į tautinio identiteto atspindėjimą.
2. **Projekto vadyba (0-50 balų).** Vertinama komandos kompetencija, papildomų lėšų pritraukimas ir veiksmų planas.⁴²

Toks 50/50 balų pasiskirstymas rodo, kad valstybei reprezentacijos procese meninė vertė yra lygiavertė vadybiniam pajėgumui. Estetinės diplomatijos sėkmei užtikrinti reikia tiek geros idėjos, tiek stiprios institucinės struktūros, kuri sėkmingai eksportuotų kūrinių tarptautinei auditorijai.

Ekspertinis vertinimas ir „Saulės ir jūros“ atranka. 2018 m. gegužę LKT sprendimas laimėtoju paskelbti operą-performansą „Saulė ir jūra“ parodė, kokioms estetinėms formoms valstybė teikia pirmenybę. Oficialiuose pranešimuose pabrėžiama, kad kūrinys kalba apie „planetos ekosistemos ir pačios žmonijos išlikimą“, tačiau daro tai „patraukliai ir nerūpestingai, elegantiškai ir išvengdamas didaktikos“. ⁴³ Čia matome sėkmingą „švelniosios galios“ įrankio parinkimą: institucijos sąmoningai patikėjo valstybės reprezentaciją kūriniui, kuris nenaudoja propagandinių įrankių, o veikia per universalų emocinį ryšį kuriančią ekologijos temą. Be to, pranešime akcentuojama, kad kūrinys bus adaptuojamas anglų kalba ir pritaikomas specialiai „tarptautinei auditorijai ir vietiniam Venecijos kontekstui“, taip patvirtinant intenciją kurti veiksmingą komunikacijos kanalą, o ne tik rodyti nacionalinį kūrinių.

Apibendrinant galima sakyti, kad praktiniame lygmenyje Lietuvos kultūros taryba veikia kaip pagrindinė „vartų saugotoja“, kuri strateginius valstybės lūkesčius paverčia konkrečiais reikalavimais

⁴² Lietuvos kultūros taryba. *Venecijos šiuolaikinio meno bienalės nacionalinio paviljono projekto konkurso nuostatai*. 2018. Prieiga per internetą: <https://www.ltk.lt/organizacijos/konkursai/190> [žiūrėta 2026-05-07].

⁴³ LIETUVOS KULTŪROS TARYBA. 2019 m. *Lietuvai Venecijos šiuolaikinio meno bienalėje atstovaus opera-performansas „Saulė ir jūra“* 2018 m. gegužės 9 d. [žiūrėta 2026-05-06].

kūrėjams. Išskirtinio dydžio investicija ir lygiavertis dėmesys meninei idėjai bei vadybai rodo, kad valstybei svarbu ne tik tai, ką rodome, bet ir tai, kaip profesionaliai šis turinys bus „eksportuojamas” tarptautinei auditorijai. „Saulės ir jūros” pasirinkimas patvirtina institucinį siekį reprezentuoti Lietuvą per universalias, nedidaktiškas temas, kurios lengviau kuria emocinį ryšį globaliame kontekste.

3.1.3. Intencijos lygmuo: strateginių gairių įgyvendinimas per konkretaus kūrinio pasirinkimą

Jei praktinis lygmuo apibrėžia valstybės reikalavimus ir resursus, intencijos lygmuo atskleidžia kaip strateginiame lygmenyje (3.1.1.) nustatytos gairės virsta ideologiniu sprendimu - kokią konkrečią žinutę „vartų saugotojai” pasirenka transliuoti pasauliui. 2018 m. gegužės LKT sprendimas konkurso laimėtoju paskelbti operą - performansą „Saulė ir jūra” tiesiogiai atspindi strategijoje „Kultūra 2030” numatytus lūkesčius per tris kryptingas intencijas.

Pirma, realizuojamas siekis Lietuvą pozicionuoti kaip globalią veikėją. Strategijoje akcentuojamas „valstybės prestižas ir konkurencingumas” čia įgyja konkretų turinį: pasirinktas kūrinys, kalbantis apie „planetos ekosistemos ir pačios žmonijos išlikimą”. Šis sprendimas patvirtina intenciją atsisakyti siauro tautinio naratyvo ir, kaip numatoma strategijoje, įsilieti į tarptautinį vertybinį diskursą. Estetinės diplomatijos požiūriu, Lietuva čia prisistato ne per savo praeitį, o per Vakarų pasauliui aktualią klimato kaitos problemą.

Antra, įgyvendinamas strateginis uždavinys kultūrą naudoti kaip „švelniosios galios įrankį”. Kaip jau įvardinta 3.1.1. poskyryje, valstybė siekia kurti pasitikėjimą parodydama Lietuvą kaip kūrybingą ir modernią šalį. Ekspertų sprendimas pasirinkti „Saulė ir jūrą” rodo intenciją šį įvaizdį formuoti per afektinį poveikį. Kūrinio apibūdinimas kaip „patrauklaus ir elegantiško” atskleidžia siekį projektuoti šiuolaikiškos, estetiškai brandžios valstybės tapatybę. Auditorija patraukiama per aukšto lygio estetinę patirtį, taip kuriant emocinį ryšį ir simpatiją valstybei, apie kurią kalba J. Nye švelniosios galios teorija.

Trečia, vykdomas menininkų, kaip „simbolinių ambasadorių” įgalinimas. Strateginis lūkestis, kad menas „įtaigiai reprezentuos šalį užsienyje”, intencijos lygmenyje virsta sprendimu pritaikyti kūrinį globaliam vartojimui. LKT pranešime akcentuojamas kūrinio vertimas į anglų kalbą ir adaptacija „vietiniam Venecijos kontekstui”⁴⁴ rodo, kad valstybės intencija yra ne tiesiog parodyti nacionalinį meną, o sukurti veiksmingą komunikacijos kanalą, neturintį kalbinių barjerų.

⁴⁴ LIETUVOS KULTŪROS TARYBA. 2019 m. *Lietuvai Venecijos šiuolaikinio meno bienalėje atstovaus opera-performansas „Saulė ir jūra“* 2018 m. gegužės 9 d. [žiūrėta 2026-05-06].

Apibendrinant galima teigti, jog „Saulės ir jūros” atranka buvo tikslingas estetiškas diplomatinis veiksmas. Čia pastebimas strateginės intencijos atspindys praktiniuose veiksmuose.

3.1.4. Politinis lygmuo: estetiškas diplomatinis rezultatas ir politinė komunikacija

Galutinis institucinės analizės etapas - politinis lygmuo, kuriame matome galutinį estetiškas diplomatinis rezultatą - kaip meninė sėkmė virsta valstybės simboliu kapitalu. Šiam mechanizmui atskleisti analizuojami proginiai valstybės vadovų sveikinimai bei vėlesnis šios sėkmės įprasminimas institucinėse ataskaitose.

Pirma, politinė retorika įprasmina laimėjimą kaip nacionalinį pasiekimą. Iškart po pergalės, kalbėdamas apie apdovanojimą ministras M. Kvietkauskas įvardijo įvykį, kaip „šiandien įtraukusį Lietuvos kultūros vardą į Europos ir pasaulio kultūrinę diskusiją.”⁴⁵ Premjeras Saulius Skvernelis pabrėžė, jog tai „didelis Lietuvos dabartinio meno pripažinimas, jį pakylėjantis į kitą lygį”, ir dėkojo kūrėjams už šalies vardo garsinimą.⁴⁶ Dar giliau ši politinė logika atsiskleidžia oficialiame ministro M. Kviekaus pranešime Seime, kuriame „Saulės ir jūros” sėkmė pateikiama ne tik kaip estetiškas pergalė, bet ir kaip kryptingos valstybės politikos ir investicijų rezultatas.⁴⁷ Ministras teigė, jog tokie apdovanojimai, „kuria didelę pridėtinę vertę ne tik kultūros sektoriui, bet ir visai valstybei, garsina jos vardą”⁴⁸ bei daro didžiulę įtaką šalies įvaizdžiui. Taip pat pabrėžia, jog tai yra „profesionalų įdirbio, nuoseklaus planavimo ir finansavimo rezultatas”.⁴⁹ Tokia retorika atskleidžia, kad politiniu lygmeniu meninis kūrinys traktuojamas kaip estetiškas diplomatinis įrankis.

Antra, meninė pergalė paverčiama išmatuojamu valstybės įvaizdžio rodikliu, kuris atspindi Lietuvos kultūros instituto (LKI) bei LR Kultūros ministerijos 2019 metų metinėse ataskaitose. LKT 2019 metinėje ataskaitoje galima pastebėti šio projekto prioritizavimą – Venecijos bienalei tarp bendrų menuo skirtų finansavimo programų skiriama atskira skiltis.⁵⁰ LR Kultūros ministerijos

⁴⁵ Bernardinai.lt, „Venecijos bienalėje „Auksinį liūtą“ laimėjo Lietuvos paviljonas“, 2019. Prieiga internete: <https://www.bernardinai.lt/2019-05-11-venecijos-bienaleje-auksini-liuta-laimejo-lietuvos-paviljonas/> [žiūrėta 2025-05-09]

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybė, „Premjeras sveikina „Saulės ir jūros“ kūrėjas laimėjus „Auksinį liūtą“, 2019 m. gegužės 11 d. Prieiga internete: <https://lr.lt/lt/naujienos/premjeras-sveikina-saules-ir-juros-kurejas-laimejus-auksini-liuta>. [žiūrėta 2025-05-07]

⁴⁷ LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA. *Kultūros ministras: tarptautinis kultūrinis bendradarbiavimas kuria vertę ir stiprina valstybės prestižą*. 2019 m. gegužės 11 d. [žiūrėta 2026-05-09]

⁴⁸ Ten pat.

⁴⁹ Ten pat.

⁵⁰ Lietuvos kultūros taryba, *2019 metų veiklos ataskaita*, Vilnius, 2020.

veiklos ataskaitoje operos-performanso „Saulė ir jūra” laimėtas „Auksinis liūtas” yra oficialiai įtrauktas kaip vienas svarbiausių metų pasiekimų, įrodantis šalies „kultūrinio potencialio pripažinimą tarptautiniu mastu”.⁵¹ Siekiant dar labiau įtvirtinti ir nacionalizuoti šį laimėjimą, Kultūros ministerija 2019 m. netgi įsteigė naujas valstybines premijas „už gautus svarbiausius tarptautinius apdovanojimus kultūros srityje”,⁵² kurios pirmą kartą įteiktos būtent „Saulės ir jūros” kūrėjams. Be to, toje pačioje ataskaitoje siūloma įstatymu įtvirtinti kultūros atašė statusą.⁵³ Naujo biurokratinio instrumento (premijos) sukūrimas reaguojant į tarptautinę sėkmę rodo, kad estetinė diplomacija veikia kaip valstybės matomumo projektas.

Trečia, dokumentuose matomas ir ilgalaikis projekto poveikis valstybės politikai. 2022 m. Kultūros ministerijos užsakymu buvo atliktas „Lietuvos kultūros sklaidos užsienyje tikslinių priemonių ir jų poveikio vertinimo tyrimas”.⁵⁴ Šiame dokumente tiesiogiai apibrėžiama švelnioji galia, kaip „valstybės įtakos didinimas [...] kultūrinėmis priemonėmis“, o „Saulė ir jūra“ sėkmė išskiriama kaip tokio veikimo pavyzdys, „davęs teigiamų rezultatų tiek kultūros srityje, tiek valstybiniu lygmeniu“, kurį valstybė nori replikuoti kitose srityse.

Čia atsispindi estinės diplomatijos ciklas: valstybė suformuoja strateginį tikslą, skiria finansavimą ir per meninę sėkmę pasiekia estinės diplomatijos tikslus. Taip šiuolaikinis menas tampa viena iš valstybės įvaizdžio formavimo priemonių, paverčiant jį ne tik estetiniu objektu, bet ir veiksmingu politinės komunikacijos įrankiu, kuris leidžia valstybei pasiekti savo prestižo bei žinomumo tikslus globaliame kontekste. Tai leidžia teigti, jog „Saulės ir jūros” sėkmė Venecijoje pateisino strateginius valstybės lūkesčius. Taip šiuolaikinis menas tampa ne tik kultūros reiškiniu, bet ir estinės diplomatijos įrankiu, padedančiu Lietuvai natūraliai atkreipti tarptautinės bendruomenės dėmesį bei auginti prestižą.

3.2. Estinės raiškos analizė (G. Rose „Paties vaizdo vietos” analizė)

Antrasis tyrimo etapas, remiantis G. Rose (2016) vizualine metodologija, fokusuojasi į „paties vaizdo vietą” (angl. site of the image itself). Šiame lygmenyje atsiribojama nuo valstybės lūkesčių ar institucinių mechanizmų ir susitelkiama į patį meno kūrinį – operą-performansą „Saulė ir jūra”. Estinės diplomatijos kontekste kūrinio vizualinė, erdvinė ir garsinė raiška yra pagrindinis įrankis, per kurį kuriamas afektinis (emocinis) ryšys su tarptautine auditorija. Sėkminga estinė diplomacija

⁵¹Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, *2019 metų veiklos ataskaita*, Vilnius, 2020.

⁵² Ten pat., p. 14.

⁵³ Ten pat., p. 42.

⁵⁴ Kanceliarija, *Lietuvos kultūros sklaidos užsienyje tikslinių priemonių ir jų poveikio vertinimo tyrimas*, Galutinė ataskaita, 2022

dažniausiai būna paremta gebėjimu sudominti, sukelti empatiją, estetinį patrauklumą. Siekiant išanalizuoti meninius sprendimus, konstruojančius estetinio lygmens afektinį poveikį analizė skaidoma į tris etapus: erdvinę stebėtojo perspektyvą, vizualinį kontrastą bei garsinę raišką.

3.2.1. Erdvinė kompozicija ir stebėtojo perspektyva

Remiantis G. Rose (2016) paties vaizdo analizė pradedama nuo kompozicinio modalumo, vertinant erdvinę kūrinio perspektyvą. Operoje-performanse „Saulė ir jūra” pasirinktas vizualinis sprendimas - **vertikalus žvilgsnis**. Žiūrovai stebi paplūdimyje gulinčius atlikėjus iš paukščio skrydžio perspektyvos.

Tokia kompozicija leidžia žiūrovui tapti nepriklausomu stebėtoju, matančiu vaizdą tarsi iš paukščio skrydžio. Taip tarsi nuasmeninamas atskiros personažo vaidmuo ir žmonės matomi kaip visuma. Kaip interviu teigia viena iš kūrinių autorių, režisierė Rugilė Barzdžiukaitė, stebint iš paukščio rakurso „žmonės atsiskleidžia kaip unikali gyvūnų rūšis“.⁵⁵ Toks sprendimas leidžia kvestionuoti antropocentrinį pasaulėvaizdį - žmogus tampa trapiu stebimu objektu. Anot R. Barzdžiukaitės, pliažo erdvė sukuria vizualinį monumentalumo įspūdį, kur „besideginančių kūnų statika” tampa žmogaus ir pačios „žemės – kaip didesnio mūsų kūno laikinumo” manifestacija.⁵⁶

Vertikali distancija tarsi kuria atstumą, tačiau pats kūrinio siužetas išlaiko žiūrovo empatiją, tarsi kurdamas veidrodžio efektą. Žiūrovas fiziškai būdamas viršuje, vizualiai save atpažįsta apačios erdvėje – tipiškoje paplūdimio scenoje. Tai kas matoma apačioje nėra svetima, priešingai - daugeliui artima ir ne sykį patirta. Kaip pastebi libreto autorė Vaiva Grainytė, kūrinys veikia principas, kuomet „per makrokosmosą lengviau perteikti mikrokosmosą, o „žemiškos“ ir individualios patirtys suteikia galimybes suvokti didžiąsias problemas.”⁵⁷ Čia pasireiškia E. Hutchison (2016) įvardijamas afektinis mechanizmas: žiūrovas patiria ne moralizavimą per distanciją, tačiau artimos situacijos atpažinimą. Estetinės diplomatijos kontekste ši perspektyva svarbi tuo, kad leidžia kurti lygiavertį ryšį su auditorija. Valstybė čia tarsi kviečia auditoriją į bendrą refleksiją, o ne deklaruoja nacionalinę didybę ar lokalią traumą. Menininkės sąmoningai renkasi šią estetinę strategiją, pripažindamos, kad „jei kas nors kalba šiomis temomis pasitelkęs grėsmingą retoriką – mes atsitraukiame [...] tą vietą mūsų kūrinuose užėmusi ironija, kartu su asmeniškumu ir paprastumu.”⁵⁸

⁵⁵A. Sadauskaitė, „Apokalipsės ženklai pliaže. Interviu su operos-performanso „Saulė ir jūra“ kūrėjomis“, Artnews.lt, 2018 10 11. Prieiga per internetą: <https://artnews.lt/49603-49603> ; [žiūrėta 2026-05-09]

⁵⁶ Ten pat.

⁵⁷ Ten pat.

⁵⁸ Ten pat.

Erdvinė „Saulės ir jūros” kompozicija tampa pirmuoju žingsniu formuojant „afektinę bendruomenę”. Žiūrovas čia nėra gąsdinamas apie klimato kaitą agresyviais ir tiesioginiais vaizdais – jis per asmeninį atpažinimą tampa kūrinio dalimi. Tokia kompozicija paverčia meninį vaizdą įtaigia estetinės diplomatijos priemone, kurios afektinis potencialas slypi estetiniame įtraukime ir visuotinai suprantamo dialogo formavime.

3.2.2. Operos žanras ir kūrinio sensorinis poveikis

Žvelgiant į kūrinį per technologinį modalumą, dėmesys krypsta į medijas, per kurias pasiekiamas auditorija. „Saulės ir jūros” atveju tai yra ne tik gyvas operos-performanso žanras, bet ir sudėtinga instaliacija - dirbtinis paplūdimys, sukonstruotas uždaroje pastato erdvėje.

Tradicinė opera asocijuojasi su Vakarų aukštąja kultūra, didybe, tačiau autorės šį žanrą dekonstruoja, siekdamas, L. Lapelytės žodžiais „nebūti įkalintos tradiciniuose rėmuose”.⁵⁹ Siekiant išvengti operai būdingo patoso ir didaktikos, pasirinkta minimalistinė muzikinė kalba, „kuri praktiškai seka kalbos struktūrą bei jos dainingumą”.⁶⁰ Dainuojama natūralia, buitine intonacija apie kasdienes dalykus ir kuriamas netikėtumo efektas, kuris emociškai įtraukia žiūrovą. Pasak L. Lapelytės tai yra ne politinis aktyvizmas, o meninins aktyvavimas – siekis ne diktuoti vieną žinutę su konkrečiu tikslu, o „nejučia sujautrinti sujudinti, priversti suklusti”.⁶¹

Kūrinys buvo specialiai adaptuotas tarptautinei auditorijai. Nors pirminės operos-performanso versijos buvo pristatytos lietuvių ir vokiečių kalbomis, Venecijos bienalei ruošiasi atskirai. Kaip teigiama kultūros tarybos pranešime spaudai: „Venecijos šiuolaikinio meno bienalėje įvyks pirmasis jo pristatymas anglų kalba. Be to, jame pasirodys nauji veikėjai, adaptuoti tarptautinei auditorijai ir vietiniam Venecijos kontekstui. Adaptuojamas bus ne tik libretas, bet ir garso takelis. Projekte taip pat numatyta ir vieša lydinčiųjų renginių programa, kuri bus skirta tarpdisciplininiais mainams ir netikėtiems susitikimams.”⁶² Kūrinio vertimas į anglų kalbą, techninis parengimas ir

⁵⁹ A. Sadauskaitė, „Apokalipsės ženklai pliaže. Interviu su operos-performanso „Saulė ir jūra“ kūrėjomis“, Artnews.lt, 2018 10 11. Prieiga per internetą: <https://artnews.lt/49603-49603> ; [žiūrėta 2026-05-09]

⁶⁰ M. Gimbutaitė, „Žmogaus ir Žemės nuovargis: pokalbis su Venecijoje Lietuvai atstovausiančios operos „Saulė ir jūra” autorėmis”, 15min.lt, Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/asmenybe/zmogaus-ir-zemes-nuovargis-pokalbis-su-venecijoje-lietuvai-atstovausiancios-operos-saule-ir-jura-autoremis-285-1031412> ; [žiūrėta 2026-05-09]

⁶¹ M. Munderzbakaitė „Saulė ir jūra - kintantis ir keičiantis kūrinys”, Menų faktūra, 2021-10-10, Prieiga per internetą: <https://menufaktura.lt/komentarai/saule-ir-jura-kintantis-ir-keiciantis-kuriny/> ; [žiūrėta 2026-05-09]

⁶² LIETUVOS KULTŪROS TARYBA. *Paaiškėjo, kas kitąmet atstovaus Lietuvai Venecijos šiuolaikinio meno bienalėje*. 2018 m. gegužės 9 d. Prieiga per internetą:

papildomi renginiai pavertė paviljoną potencialia tarptautinio dialogo vieta. Pabrėžiami „tarpdisciplininiai mainai ir netikėti susitikimai“ leidžia manyti, kad institucijos siekė ne tik parodyti operą-performansą, bet ir kurti erdvę, kurioje per bendrą patirtį būtų mezgami neoficialūs ryšiai su užsienio auditorija bei meno pasaulio atstovais.

Technologinis kūrinio poveikis neapsiriboja vien garsu, ne mažiau svarbus yra instaliacijos medžiagiškumas. Autorės sąmoningai siekė kūrinio vaizdą padaryti kuo labiau tikrovišką ir atpažįstamą žiūrovui. Pavyzdžiui dainininkų buvo prašoma į „paplūdimį“ atsinešti savo asmeninius daiktus ir užkandžius, o Venecijoje į kūrinių įtraukti savanoriai, Rugilės Barzdžiukaitės teigimu, suteikė instaliacijai papildomos „gaivos“ ir tikroviškumo.⁶³ Analizuojant šią erdvę per G. Rose technologinio modalumo prizmę, akivaizdu, kad žiūrovą veikia ne vien vizualus vaizdas. Čia pajuntama multisensorinė aplinka: balkone esantis stebėtojas girdi gyvus balsus, mato autentišką poilsiautojų rutiną, užuodžia smėlį ir jaučia dirbtinės saulės šilumą. Remiantis E. Hutchison (2016) „afektyvių bendruomenių“ teorija tokie elementai ir „švelnus tonas“ yra tinkami sužadinti empatijai, ypač kalbant apie tokias sudėtingas temas kaip klimato krizė. Vaiva Grainytė pažymi, kad kūrinys sąmoningai atsisakyta gąsdinimo, pasirenkant mikro istorijų formatą. Toks priėjimas žiūrovui sukelia „emocinį dilgčiojimą“⁶⁴ Žiūrovas atpažįsta realius buities fragmentus - asmenines istorijas apie skrydžius, kremą nuo saulės ir nuovargį - per kuriuos pasak V. Grainytės, „lengviau perteikti makrokosmosą“ ir suvokti didžiąsias globalias problemas.⁶⁵

Estetinės diplomatijos požiūriu tokia „technologija“ yra itin veiksminga strategija. Opera, kaip universali Vakarų kultūros kalba, ir paplūdimys, kaip daugeliui suprantamas socialinis ritualas, leidžia Lietuvai prabilti globaliu kodu, išvengiant siauro nacionalinio naratyvo. Afektyvi instaliacijos poveikis įveikia kalbinius barjerus, paversdamas nacionalinį paviljoną bendra emocijos erdve, kurioje globali auditorija stebi klimato kaitos refleksiją ir per estetinį malonumą atpažįsta kasdienybę, fiziškai ją išgyvena.

3.2.3. Egzistencinės grėsmės ir buities kontrastas

<https://web.archive.org/web/20180518205950/http://www.ltk.lt/naujienos/278-paauskejo-kas-kitamet-atstovaus-lietuva-venecijos-siuolaikinio-meno-bienaleje.html> [žiūrėta 2026-05-12].

⁶³ Ten pat.

⁶⁴ Išpakuota (2021). *Išpakuota. „Saulė ir Jūra“ bendraautorė Vaiva Grainytė: žmonija siurbia žemę.* [vaizdo įrašas] YouTube. Prieiga per internetą: https://www.youtube.com/watch?v=fKWu_20ePMI [žiūrėta 2026-05-08]

⁶⁵ Ten pat.

Paskutinis žingsnis analizuojant vaizdo vietą yra G. Rose (2016) išskirtas socialinis modalumas, kuris fokusuojasi į vaizde užkoduotas socialines prasmes ir santykį su žiūrinčiuoju. Operoje-performanse „Saulė ir jūra“ tai reiškiasi per kontrastą tarp banalių kasdienybės vaizdinių ir libreto transliuojamos egzistencinės grėsmės.

Socialinė prasmė kūrinyje konstruojama per „mikrokosmoso“ principą. Kaip interviu pažymi libreto autorė Vaiva Grainytė, „per mikrokosmosą lengviau perteikti makrokosmosą, o „žemiškos“ ir individualios patirtys suteikia galimybes suvokti didžiąsias problemas“⁶⁶ Vietoj abstrakčių politinių šūkių, žiūrovas mato konkrečius socialinius tipažus, kurių dainos atskleidžia skirtingus ekologinės krizės pjūvius. Pavyzdžiui, „Turtingos motinos“ personažas, besigiriantis atostogomis prie Didžiojo barjerinio rifo ir geriama „Pina Colada“, veikia kaip agresyvaus vartotojiškumo metafora. Anot V. Grainytės, šis personažas atstovauja žmonijai, kuri „siurbia žemę lyg tai būtų nesibaigianti „Pina Colada“ (Išpakuota, 2021).⁶⁷ Tuo tarpu „Darboholiko“ monologas apie perdegimą sukuria paralelę tarp individualaus žmogaus išsekimo ir pačios planetos resursų (nu)varginimo.

Pats libreto tekstas atskleidžia, kad šis „mikrokosmoso“ principas kūrinyje veikia per ironišką klimato anomalijų normalizavimą. „Skundo dainoje (2)“ viena iš herojų piktinasi gamtos pokyčiais, tačiau tai daro buitiniame kontekste, gretindama ekologinę krizę su kasdieniais nepatogumais: „Ryte atsikėliau <...> ir ten, takeliu paėjus, už šulinio/ Radau tris voveruškas!../Gruodžio pabaigoj, čia kaip?../Kaip pasakytų močiutė: Svieta galas!“⁶⁸ Čia globalūs, nerimą keliantys procesai atspindi komiškoje močiutės frazėje, kuri po savo nerūpestingumu slepia šiurpų faktą apie negrįžtamus gamtos procesus.

Kitas svarbus elementas librete yra ekologinės katastrofos estetizavimas, kuris sukelia emocinę įtampą. „Atostogautojų chore (4)“ skamba tokios frazės: „ŠĮ SEZONĄ JŪRA ŽALIA TARSI MIŠKAS: EUTROFIKACIJA! BOTANIKOS SODAS SUVEŠĖJO JŪROJ – ŽYDI VANDUO.“⁶⁹ Tuo tarpu „Grožėjimosi šansone (3)“ šiukšlės jūroje aprašomos kaip grožio objektai: „Medūzos porose šoka / Su smaragdo spalvos maišeliais, / Buteliais / Ir raudonais kamšteliais“⁷⁰ Šis disonansas - grožėjimasis tragišku vandenynų užterštumu - išlaiko emocinę įtampą ir įtraukia. Auditorija aktyvuojama per jausmą, kad gamtos grožis susilieja su užterštumo motyvais į vieną visumą, sukeliamas priešpriešos jausmas ir parodoma, jog pavojus nepastebimai įsilieja į gamtą. Tai,

⁶⁶ Išpakuota. „Saulė ir Jūra“ bendraautorė Vaiva Grainytė: žmonija siurbia žemę, *YouTube*, 2021-06-03. Prieiga per internetą: [nuoroda] [žiūrėta 2026-05-08]

⁶⁷ Ten pat.

⁶⁸ Rugilė Barzdžiukaitė, Vaiva Grainytė, Lina Lapelytė, *Saulė ir jūra: libretas*, 2019, p. 7.

⁶⁹ Ten pat. 4 psl

⁷⁰ Ten pat. 4 psl

kas vizualiai gali pasirodyti gražu, savo prigimtimi yra mirtina. Tokia jautri tonacija, apie kurią kalba ir pačios kūrėjos, tampa įrankiu pasiekti globalią auditoriją, pervargusią nuo agresyvaus aktyvizmo. „3D sesučių dainoje“, matome elementus, kurie iliustruoja naivumą, ekologinės katastrofos akivaizdoje. Mergaitės dainuoja apie išnykusius gyvūnus, kuriuos galima atspausdinti technologijų pagalba. „3D koralai nedyla, / 3D žvėrys nepameta nagų, / <...> / 3D aš esu amžina“⁷¹ Šis motyvas atskleidžia antropocentrinį mąstymą, kurį kūrinys kvestionuoja.

Šis sprendimas - kalbėti apie klimato kaitą per buitines detales (saulės kremą, voveraites miške, kokteilius prie baseino) – leidžia išvengti perdėto dramtizmo. Kūrėjoms buvo svarbu atrasti jautrų priėjimą, kuris nemoralizuotų žiūrovo, o paliktų atvirą erdvę asmeninei refleksijai.⁷² Toks meninis sprendimas - vengti tiesmuko pamokslavimo - atliepė ir Lietuvos kultūros tarybos nustatytus lūkesčius, kurie atsispindėjo tiek konkurso sąlygose, tiek vėlesniuose komentaruose. Institucija, argumentuodama sprendimą valstybės reprezentaciją patikėti būtent šiam kūrinui, oficialiame pranešime akcentavo, kad autorės apie žmonijos išlikimą kalba „patraukliai ir nerūpestingai, elegantiškai, išvengdamos didaktikos“.⁷³

Vis dėlto, šis institucinių lūkesčių ir meninės raiškos suderinamumas išryškina ir estetiškos diplomatijos paradoksą. Kol valstybinės institucijos (3.1 poskyryje) į operą performansą žvelgia kaip į įrankį šalies prestižui ir žinomumui auginti, pačios kūrėjos sąmoningai siekia atsiriboti nuo „nacionalinio paviljono primesto svorio“ ir peržengti lokalumo ribas.⁷⁴ Iš dalies, Lietuvos estetiškos diplomatija čia veikia per savotišką sėkmės pasisavinimą: valstybė sėkmingai instrumentalizuoja kūrinį, kuris savo prigimtimi siekia nebūti valstybinis. Tačiau šis paradoksas atskleidžia svarbią estetiškos diplomatijos savybę: valstybės žinomumas gali būti efektyviai kuriamas ne tik per tradicinį tautinio identiteto transliavimą, bet ir per atsiribojimą nuo jo.

Apibendrinant šį skyrių, galima teigti, jog operos-performanso „Saulė ir jūra“ estetiškos lygmuo veikia kaip daugiasluoksnis diplomatinis instrumentas. Erdvinė kompozicija, nors ir pasitelkia distanciją kuriančią perspektyvą, tačiau per universalų situacijos atpažįstamumą leidžia

⁷¹ Ten pat. 5 spl

⁷² Išpakuota (2021). *Išpakuota. „Saulė ir Jūra“ bendraautorė Vaiva Grainytė: žmonija siurbia žemę.* [vaizdo įrašas] YouTube. Prieiga per internetą: https://www.youtube.com/watch?v=fKWu_20ePMI [žiūrėta 2026-05-08]

⁷³ LIETUVOS KULTŪROS TARYBA. *Paaiškėjo, kas kitamet atstovaus Lietuvai Venecijos šiuolaikinio meno bienalėje.* 2018 m. gegužės 9 d. Prieiga per internetą: <https://web.archive.org/web/20180518205950/http://www.ltk.lt/naujienos/278-paaiskejo-kas-kitamet-atstovaus-lietuvai-venecijos-siuolaikinio-meno-bienaleje.html> [žiūrėta 2026-05-12].

⁷⁴ A. Sadauskaitė, „Apokalipsės ženklai pliaže. Interviu su operos-performanso „Saulė ir jūra“ kūrėjomis“, Artnews.lt, 2018 10 11. Prieiga per internetą: <https://artnews.lt/49603-49603> ; [žiūrėta 2026-05-09]

atsirasti lygiaverčiam santykiui tarp stebėtojo ir kūrinio objektų. Įvairiapusės sensorinės priemonės kuria emocinį įtraukimą. Tuo tarpu socialinių prasmų kontrastas suformuoja emocinę įtampą tarp kasdienių buities temų ir suvokiamos egzistencinės grėsmės. Taip kūrinys „aktyvuoja“ auditoriją, paversdamas Lietuvos nacionalinį paviljoną tarptautinio dialogo vieta.

3.3. Kūrinio sklaidos ir auditorijos recepcijos analizė (G. Rose „Auditorijos ir cirkuliacijos vietų“ analizė).

Trečiajame tyrimo etape pereinama prie „Saulė ir jūra“ kūrinio auditorijos vietos (angl. site of audiencing) analizės G. Rose, pabrėžia, jog šis tyrimo etapas yra vienas svarbiausių, nes tai, kaip kūrinį priima auditorija gali visiškai transformuoti jo prasmę palyginti su tuo, kokia buvo pirminė autoriaus, ar kūrinį delegavusios valstybės intencija. Kūrinys pats savaime neturi baigtinės prasmės iki tol, kol kažkas į jį pasižiūri ir tą prasmę suteikia. Šio etapo empirinis tyrimas remiasi diskurso analize (tarptautinės žiniasklaidos priėmimui vertinti) ir socialinių erdvių ir praktikų analize, kuri remiantis G. Rose, leidžia ištirti auditorijos elgseną bei socialinį kontekstą, kuriame kūrinys yra patiriamas.

3.3.1. Auditorijos tekstuose konstruojama prasmė: tarptautinės spaudos ir ekspertų diskurso analizė

Tarptautinėje spaudoje bei meno ekspertų išvadose pasikartojančios kūrinio interpretacijos gana tiksliai atliepia institucinio lygmens analizėje pastebėtas valstybės intencijas bei pačių menininkų iškeltus tikslus. Šiame poskyryje bus analizuojami du esminiai meno kūrinio vertinimo šaltiniai: oficialus Venecijos bienalės vertinimo komisijos verdiktas bei elitinės Vakarų žiniasklaidos diskursas. Šių tekstų analizė leidžia įvertinti, kaip menininkų pasirinktą estetinę strategiją priėmė tarptautinė bendruomenė ir ar pradinė intencija - vengti didaktikos ir kalbėti per emocinio poveikio priemones pasiekė tarptautinę auditoriją.

Pirmasis estetiškos diplomatijos sėkmės indikatorius - oficialus tarptautinės Venecijos bienalės vertinimo komisijos verdiktas, kuriuo Lietuvai buvo skirtas pagrindinis apdovanojimas, „Auksinis liūtas“ už geriausią nacionalinį paviljoną. Šis apdovanojimas rodo aukštą institucinį pripažinimą, kuris prisideda prie valstybės vardo garsinimo ir autoriteto auginimo tarptautinėje bendruomenėje. Komisijos oficialiame pranešime akcentuojama būtent kūrinio „eksperimentinė dvasia“ ir gebėjimas „įtraukti žiūrovus į kasdienybės bei laisvalaikio kritiką“. ⁷⁵ Toks oficialus vertinimas svarbus

⁷⁵ La Biennale di Venezia, „Official Awards of the 58th International Art Exhibition,“ 2019 m. gegužės 11 d. Prieiga per internetą: <https://www.labiennale.org/en/news/biennale-arte-2019-official-awards> [žiūrėta 2026-05-12]

analizuojant Lietuvos estetinę strategiją: tiek kūrinių autorių, tiek Lietuvos, kaip valstybės ketinimai čia buvo tinkamai perskaityti ir tikslinės auditorijos. Tradicinis nacionalinio paviljono modelis Venecijos bienalėje dažnai veikia kaip „vizitinė kortelė“, valstybėms siekiant per meną reprezentuoti savo nacionalinę tapatybę, tačiau „Saulės ir jūros“ atvejis pasiekė netikėtą reprezentacinį efektą, atsisakant šių tapatybinių ženklų. Komisijos sprendimas patvirtina, jog būtent toks netradicinis modelis, „eksperimentinė dvasia“, „kasdienybės bei laisvalaikio kritika“ ir patraukė žiuri dėmesį.

Po oficialaus komisijos įvertinimo paviljonas sulaukė itin daug užsienio žiniasklaidos dėmesio. Apie Lietuvos paviljoną rašė specializuoti meno leidiniai (Artforum, Frieze, The Art Newspaper t.t.), didžiausi globalūs dienraščiai bei populiariosios kultūros kanalai (The New York Times, The Guardian, Le Monde, Vogue, BBC News ir t.t.). Čia atsiskleidžia sėkmingas kūrinių pateikimas į viešojo diskurso erdves. Intensyvus dėmesys rodo, jog Lietuvos tikslas didinti matomumą tarptautinėje erdvėje, išnaudojant meną, kaip kultūrinę priemonę buvo sėkmingas.

Vakarų žiniasklaidos kanaluose skelbtų publikacijų turinyje atsispindi tam tikros tendencijos, pasikartojančios įvairiuose šaltiniuose. Viena iš jų: kūrėjų bei kūrinių atsiribojimas nuo agresyvaus aktyvizmo. Pavyzdžiui The New York Times kritikas Joshua Barone pastebėjo, jog kūrinys išvengia „politinės didaktikos ar agitpropo“, vietoj to pasitelkdamas „poetinį dviprasmiškumą“.⁷⁶ Panašiai apie kūrinį atsiliepė ir įtakingas meno portalas Artnet News, kurio apžvalgoje teigiama, jog „kurti gerą meną apie klimato kaitą yra sunku, tačiau Lietuvos paviljonas yra galinga išimtis“⁷⁷. Čia irgi akcentuojamas būten paprastumas, kalbant apie klimato krizę - „Priešingai nei dauguma kūrinių apie klimato kaitą, kurie bando išgąsdinti ir priversti veikti, bet dažnai tiesiog paralyžiuoja savo problemos didumu, šis performansas įsiskverbia į sąmonę susifokusuodamas į banalius kasdienius dalykus“⁷⁸. Prestižinis žurnalas Frieze, savo publikacijoje akcentavo, jog performansas prie klimato problematikos prieina išskirtinai tyliai, užuot pasitelkęs jau visiems įprastą šoko ar gąsdinimo taktiką. „Šis tylus planetinės epochos apraudojimas yra svajingas, miglotas ir netgi tingus“.⁷⁹ Taigi, Lietuvos

⁷⁶Joshua Barone, „The Climate Change Opera That Has Venice Buzzing“, *The New York Times*, 2019 m. liepos 14 d. Prieiga per internetą: <https://www.nytimes.com/2019/07/14/arts/music/sun-and-sea-lithuania-venice-biennale-review.html> [žiūrėta 2026-05-13]

⁷⁷Kate Brown, „Lithuania’s Venice Biennale Pavilion Is a Powerful Climate Change Opera“, *Artnet News*, 2019 m. gegužės 13 d. Prieiga per internetą: <https://news.artnet.com/art-world/lithuanian-pavilion-1543168> [žiūrėta 2026-05-11]

⁷⁸Ten pat.

⁷⁹En Liang Khong, „How a Beach Opera at the 58th Venice Biennale Quietly Contends with Climate Change Catastrophe“, *Frieze*, 2019 m. gegužės 24 d. Prieiga per internetą: <https://www.frieze.com/article/how-beach-opera-58th-venice-biennale-quietly-content- climate-change-catastrophe> [žiūrėta 2026-05-13]

pasirinkta estetinė strategija suveikė kaip efektyvus komunikacijos įrankis, tarptautinėje bendruomenėje sulaukęs pripažinimo.

Kritikai pastebi ir šios komunikacijos paradoksą - po tokiomis švelniomis estetinėmis priemonėmis slypinčią emocinę įtampą, užklumpančią netikėtai, tačiau turinčią stiprų emocinį poveikį. Tame pačiame New York Times straipsnyje J. Barone teigia, jog apokaliptinė krizė čia „nuryjama taip pat lengvai, kaip kelionė į paplūdimį“⁸⁰, tačiau būtent tas ramybės ir pasaulio pabaigos nuojautos kontrastas galiausiai sukelia pykinimo jausmą.⁸¹ Taip pat aštriai šis poveikis apibūdinamas ir The Guardian meno skiltyje, kur teigiama, jog kūrinio grėsmė „smelkiasi lėtai tarsi įdegio aliejus“, o nerūpestinga scena sukuria „beveik nepakeliamą patosą ir skausmą“ (The Guardian, 2019). Meno apžvalgininkų komentaruose atsiskleidžia esminis kūrinio mechanizmas: konfliktas tarp banalumo ir tragizmo, giliai emociškai paliečia žiūrovą.

Lyderiaujančiame šiuolaikinio meno žurnale Frieze, tokio komunikacijos būdo sėkmingumas aiškinamas remiantis filosofo Timothy Morton „hiperobjekto“ (angl. hyper-object) sąvoką. Pasak jo, klimato kaita yra toks reiškiny, kuris pernelyg ištemptas laike ir erdvėje, kad žmogaus sąmonė galėtų jį suvokti ir čia slypi visuotinės apatijos šiuo klausimu paslaptis. Pasitelkiant anksčiau minėtas meninės raiškos priemones, Lietuvos atstovėms pavyko šį hiperobjektą nuleisti arčiau buities. Jos meistriškai „įžemino“ tai per kasdienybės, atostogų ir banalių dainų formatą.⁸²

Lietuvos pasirinkta estetinė strategija atsiskleidė ir kontraste su kitų valstybių paviljonais ir tam tikromis jų „klaidomis“. Menotyrininkas Adrian Searle straipsnyje The Guardian ypač aštriai kritikavo Venecijos bienalės paviljonus vaizdingai sakydamas, jog tai yra „kvailas menas, kvailiems laikams“.⁸³ Jo kritika daugialybė: skeptiškas požiūris į valstybių bandymą tiesiogiai reprezentuoti savo šalių tapatybę per folkloro elementus, perdėtai tiesioginį ir dramatišką keliamų problemų atvaizdavimą ar nereikalingą prisirišimą prie nacionalinį pasididžiavimą keliančių istorinių asmenybių. Šiame straipsnyje Lietuvos paviljonas pateikiamas kaip atsvara banaliems kitų šalių pasirodymams.

⁸⁰ J. Barone, *The New York Times*, 2019. <https://www.nytimes.com/2019/07/14/arts/music/sun-and-sea-lithuania-venice-biennale-review.html> [žiūrėta 2026-05-10]

⁸¹ Ten pat.

⁸² E. L. Khong, *Frieze*, 2019. <https://www.frieze.com/article/how-beach-opera-58th-venice-biennale-quietly-contentends-climate-change-catastrophe>

⁸³ Adrian Searle, „Mawkish monuments and a beach from hell: our verdict on the Venice Biennale,“ <https://www.theguardian.com/artanddesign/2019/may/12/mawkish-monuments-beach-from-hell-our-verdict-venice-biennale> [žiūrėta 2026-05-11]

Panaši idėja atsispindi ne vienoje užsienio spaudos apžvalgoje. Pavyzdžiui ArtReview straipsnyje atkreipiamas dėmesys į tai, kad gana sunkiai randamas Lietuvos paviljonas atitraukė minias nuo pagrindinių sekcijų, žiūrovus kviesdamas paviršutiniškai ramia scena, o bendrai Venecijos bienalė apibūdinama, kaip „garsus šou“.⁸⁴ Panašūs palyginimai atsispindėjo ir Contemporary Lynx, 4Columns, London Review of Books ir kituose leidiniuose. Atskiros dėmesio vertas būtent London Review of Books autorės Daisy Hildyard straipsnis, kur atkreipiamas dėmesys į tai, jog dauguma bienalės menininkų bandė demonstruoti „kitą“ (marginalizuotą, kenčiančią) žmonių problemas. Toks vaizdavimo būdas sukuria atstumą ir paverčia juos pasyviais eksponatais, iš šalies stebimais žiūrovo. Lietuvos atlikėjų pasirinkimai pažeidžiamais padarė pačius atlikėjus, į kuriuos nors ir žiūrima iš viršaus, tačiau siužetai atpažįstami žiūrovui. „Saulėje ir jūroje nėra jokio vedančiojo naratyvo ir niekur nėra jokio teksto, kuris nurodytų žiūrovui, ką galvoti apie privilegijas ar dorybę.“⁸⁵

Ši galios tarp stebėtojo ir kūrinio objekto dinamika atsispindi ir Frieze žurnalo vyriausiojo redaktoriaus En Liang Khong apžvalgoje, kurioje teigiama, jog fizinė paviljono struktūra sukuria specifinę intymumo ir galios dinamiką. „Mūsų žvilgsnis deginantis, negailestingas, lyg saulė viršuje; žemai esantys kūnai vos juda – tai pavargusio pasaulio šifras“. Taigi čia nėra fiksuojamas koks nors tolimas, egzotiškas „kito“ paveikslas, priešingai – atsigręžiama į tai, kad artima pačiam stebėtojui ir suteikiama erdvė tai pamatyti tarsi iš paukščio skrydžio. Jau anksčiau tyrime aptarta kūrėjų intencija tokia ir buvo, o užsienio spaudos atgarsiuose galima matyti, jog ji priimta taip, kaip ir buvo tikėtasi. Tarptautinėje erdvėje šie estetiniai sprendimai suveikė kaip savirefleksijos įrankis. Atsisakymas demonstruoti savo nacionalinį naratyvą, bet atpažįstamus simbolius arba demonstruoti egzotizuotą, dramtizuotą „svetimo“ skausmą leido sukurti atvirą erdvę dialogui. Individualaus juslinis žiūrovo patyrimas (atpažįstamos paplūdimio scenos stebėjimas) bei kolektyvinių emocijų atliepimas (nerimas dėl klimato) rodo sėkmingą „afektyvių bendruomenių“ (angl. affective communities) kūrimą. Emma Hutchison, kalbėdama apie meno gebėjimą formuoti tokias emociniais ryšiais grįstas bendruomenes teigia, jog kuriami emociniais ryšiais grįsti tarptautinio solidarumo tinklai. Būtent per globalias patirtis ar kolektyvines traumas formuojasi bendrumo jausmas, itin aktualus mažų valstybių diplomatinėse pastangose. Sukuriamas jau aptartas estetiškos diplomatijos efektas: valstybė tampa lygiaverte globalaus diskurso dalyve, išlaikydama savo tautinę tapatybę. Estetinės diplomatijos

⁸⁴ ArtReview, „Lithuanian Pavilion Wins Golden Lion at 58th Venice Biennale,“ 2019 m. gegužės 13 <https://artreview.com/news-13-may-2019-lithuanian-pavilion-wins-golden-lion/> [žiūrėta 2026-05-09]

⁸⁵ Daisy Hildyard, „At the Biennale,“ *London Review of Books*, vol. 41, no. 12, 2019 m. birželio 20 <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v41/n12/daisy-hildyard/at-the-biennale> [žiūrėta 2026-05-11]

sėkmė ir tarptautinis pripažinimas atlieka Pierre'o Bourdieu (1993) aprašyto „simbolinio kapitalo vaidmenį“, o jis ilgainiui konvertuojasi į valstybės politinį svorį.

Aptartos meninės raiškos priemonės sukūrė aplinkybes Lietuvai būti pastebėtai. Analizuojant tarptautinę spaudą aiškiai matome, jog kalbant apie konkrečių menininkų ir jų kūrinio sėkmę antraštėse ir recenzijose nuosekliai minimas ir Lietuvos vardas. Pabrėžiamas butent nacionalinio paviljono formatas. Čia atsispindi estetinės diplomatijos sėkmė: valstybei pavyko išnaudoti bienalės formatą, kad universalioje ir pasaulio auditorijai atpažįstamoje žinutėje girdėtusi ir Lietuvos vardas, bei būtų konstruojamas teigiamas valstybės įvaizdis.

Dėl paviljono sėkmės ir populiarumo tarptautinėje žiniasklaidoje susiklostė ir dar viena dėmesio verta situacija. Dėl didelio žiūrovų kiekio ir masiško susidomėjimo atsirado poreikis papildomam projekto finansavimui. Nors pirminis valstybės biudžetas buvo aukštas ir siekė 173 000 eurų, tačiau gyvo performanso išlaikymo kaštai šią sumą vis tiek viršijo, o didelis susidomėjimas ir prie paviljono nusidriekusios eilės iškėlė dažnesnių pasirodymų poreikį. Įtakingi Vakarų dienraščiai publikavo reakcines apžvalgas, kuriose aptarė šią situaciją. Pavyzdžiui įtakingas portalas Artsy publikavo straipsnį, kuriame pastebėta, jog paviljonas susidūrė su savo paties sėkmės našta.⁸⁶ Šioje situacijoje atsiskleidžia savotiškas paradoksas: valstybės inicijuotas ir finansiškai remtas projektas pasiekė tokią didelę sėkmę, jog biudžeto reimai tapo nepakankami. Tam, kad kūrinys galėtų tinkamai funkcionuoti prireikė tarptautinės bendruomenės finansinio įsitraukimo per sutelktinį finansavimą. (angl. crowdfunding). Ši iniciatyva sulaukė didžiulio palaikymo – projektą rėmė ne tik lietuviai, bet ir meno entuziastai iš net iš 48 pasaulio šalių, o kompanijos metu surinkta virš 60 000 JAV dolerių. Tai tyrimo kontekste reikšminga, nes tarptautinė auditorijos įsitraukimas buvo toks stiprus, jog užsieniečiai asmeninėmis lėšomis rėmė Lietuvos reprezentacinio paviljono veikimą. Tai rodo aukštą „afektinės bendruomenės“ įsitraukimo lygį.

Apibendrinant šį skyrių galima teigti, jog užsienio spauda palankiai įvertino kūrėjų pasirinktą meninės raiškos strategiją. Nedidaktiškas požiūris į globalias problemas padėjo išsiskirti iš kitų nacionalinių paviljonų, atkreipti dėmesį, bei telkti tarptautinę bendruomenę per emocinį įtraukimą.

3.3.2 Žiūrovų elgsenos ir erdvinių patirčių analizė

Remiantis G. Rose (2016) vizualine metodologija, „auditorijos vietos“ (angl. site of audiencing) analizė leidžia suprasti, kaip kūrinio prasmė konstruojama per fizines žiūrovų praktikas.

⁸⁶ Alina Cohen, „Lithuania's Award-Winning Venice Biennale Pavilion Is Struggling with the Weight of Its Own Success,“ Artsy, 2019 m. gegužės 16 d. <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-lithuanias-award-winning-venice-biennale-pavilion-struggled-success> [žiūrėta 2026-05-07]

Čia svarbiausia žiūrovų elgesys fizinėje erdvėje. Šiame etape stebime tai, kaip idėjos pasiekė žiūrovą per fizinį patyrimą, koks elgesys formavosi.

Pirmasis svarbus elementas, tai pasirinkta Paviljono vieta. Kūrinio ekspozicijos vieta – Venecijos karinio jūrų laivyno pastatas (Marina Militare). Pastato architektūrinis išdėstymas leido įgyvendinti kūrėjų sumanytą erdvinį kūrinio stebėjimą iš viršaus, tarsi iš paukščio skrydžio. Toks stebėjimo kampas lėmė specifinį žiūrovo žvilgsnį: lankytojai buvo stebėtojai, išlaikantys distanciją, žvelgiantys į paplūdimį tarsi į socialinį eksperimentą.

Lokacija svarbi ir dėl geografinės padėties - paviljonas buvo įsikūręs atokiau nuo pagrindinių bienalės pastatų, maršrutų, spaudoje buvo rašoma, jog pastatą nebuvo lengva rasti. Taigi lankytojų apsilankymas retai kada buvo atsitiktinis ir reikalavo sąmoningos pastangos. Sužinoti apie paviljoną, išsiaiškinti jo vietą ir tikslingai ten nueiti. Nepaisant šių aplinkybių prie paviljono nuolat buriavosi tūkstantinės eilės, lankytojam savo eilės tekdavo laukti kartais ir po kelias valandas. Spaudoje rašoma, jog žmonės kelias valandas laukė net ir lietuje.⁸⁷ Žiniasklaidoje suformuotas kūrinio populiarumas ir „privalomo pamatyti“ statusas veikė kaip stipri motyvacija patirti kūrinį gyvai.

Fizinis įsitraukimas pasireiškė ne tik pasyvia stebėsena, bet ir žiūrovų bandymais kūrinį įamžinti, bei patiems transliuoti socialiniuose tinkluose. Kūrinio estetiški elementai padarė jį itin fotogenišku. Pastelinės spalvos, kinematografiškas apšvietimas, įdomūs siužetai bei palankus stebėjimo kampas iš viršaus leido į gražiai įamžinti. Taigi žiūrovai meno operą-performansą ne tik stebėjo, bet ir jį fiksavo, transliavo socialiniuose tinkluose. Fizinis buvimas „auditorijos vietoje“ išsiplėtė ir į skaitmeninę erdvę. Meno istorikė Claire Bishop kalbėdama apie šį fenomeną jį apibūdino taip: „Saulė ir jūra“ tapo sensacija ne tik dėl pelnyto „Auksinio liūto“, bet ir todėl, kad performanso vaizdai socialinėse medijose kaip „apokaliptinis miško gaisras“ . Pasak C. Bishop kūrinys buvo nuostabiai apšviestas, su visomis tomis pastelinėmis spalvomis ant smėlio. Jis absoliučiai sukurtas cirkuliacijai“.⁸⁸ C. Bishop analizė atskleidžia ir dar vieną erdvės patyrimo aspektą - žiūrovų „išsklaidytą dėmesį“ (angl. scattered attention) bei „hibridinį žiūroviškumą“.⁸⁹ Kūrinio choreografija ir garsinė aplinka (žaidžiantys vaikai, lojantys šunys, vienu metu dainuojantys atlikėjai) blaškė stebėtojo žvilgsnį. Autorė pasakojo apie iš pradžių aplankiusį susierzinimą, jog nesupranta į ką reikėtų kreipti dėmesį, nepavyko suprasti libreto teksto, tačiau vėliau atėjo suvokimas, jog tokia ir yra šio vaizdo esmė - neleidžiama susikoncentruoti į vieną aiškų centrą ar naratyvą. Pasak jos ši kūrinio

⁸⁷ Sue Hubbard, „Review: 58th Venice Biennale,“ *The London Magazine*, 2019. Prieiga per internetą:<https://thelondonmagazine.org/review-58th-venice-biennale-by-sue-hubbard/> [žiūrėta 2026-05-14]

⁸⁸ Claire Bishop, „Disordered Attention,“ *Dazed Digital*, 2024. Prieiga per internetą:<https://www.dazeddigital.com/art-photography/article/62961/1/disordered-attention-claire-bishop-attention-economy-social-media>

⁸⁹ Ten pat.

savybė sukuria pojūtį, jog viskas vyksta visur ir vienu metu, tai puikiai atkartojant visuomenėje tvyrančią apatiją ir negebėjimą susitelkti į globalią klimato krizę.⁹⁰ Taigi toks išskaidytas dėmesys veikia kaip pačios kūrinio prasmės įkūnijimas.

Nors žiūrovo pozicija suteikė galimybę stebėti iš distancijos, o kūrinio atmosfera priminė nerūpestingą atostogų dieną, kūrinys dažnai turėdavo gilų poveikį lankytojams. Spauldoje daug kur aprašoma, jog apsilankymas paviljone neretai pasibaigdavo emocijomis bei ašaromis. Pavyzdžiui meno leidinyje *The Art Section* rašoma „Mačiau, kaip žmonės išeidami buvo sujaudinti iki ašarų. [...] Kūrinys pasakoja istoriją, kurią mes visi jau žinome ir kurią visi jaučiame“.⁹¹ Auditorijos reakciją patvirtina ir pačios paviljono kuratorės Lucios Pietroiusti liudijimai. Interviu užsienio spaudai ji teigė, jog pasirodymo lankytojai „beveik visada išeidavo pasrūvę ašaromis. Ir ne todėl, kaip įprasta operoje, kad mirė kokia nors vargšė moteris, bet todėl, kad tai kūrinys apie apatiją ir tai, kaip mes leidžiame pasauliui riedėti link pražūties“.⁹² Taigi meninis sprendimas pasiekė savo tikslą – sukelti emocijas bei empatiją.

Vienas ryškiausiai fizinį auditorijos įsitraukimą iliustruojančių reiškinių buvo savanorių įtraukimas į procesą. Siekiant užtikrinti masinio ir gyvo paplūdimio vaizdą ir tilpti į biudžetą, kūrėjos skelbė atvirą kvietimą savanoriams.⁹³ Į šią iniciatyvą įsitraukė vietiniai Venecijos gyventojai ir iš įvairių pasaulio vietų atvykę turistai. Čia įvyko žiūrovų įsiliejimas į patį kūrinį. Stebėtojai tapo meno kūrinio dalyviais. Užsienio auditorijos noras tapti Lietuvos nacionalinio paviljono dalimi tapo akivaizdžiu sėkmingos estetiškos diplomatijos ženklu. Lankytojai ne tik priėmė idėją, bet ir ją tiesiogiai įkūnijo.

Apibendrinant kūrinio auditorijos recepcijos analizę, galime pastebėti, jog Lietuvos estetiškos diplomatijos strategija šiuo aspektu suveikė sėkmingai. G. Rose teigia, jog „auditorijos vietoje“ kūrinio prasmė gali visai pasikeisti ir nebeatitikti pirminės intencijos. Vis dėlto „Saulės ir jūros“ atveju taip nenutiko. Tiek valstybės instituciniu lygiu numatytos gairės, tiek kūrėjų siekiai gana tiksliai atsispindėjo tarptautinės auditorijos įspūdžiuose ir dalyvavime. Auditorija atkreipė dėmesį į

⁹⁰ Claire Bishop, „Disordered Attention“, *Dazed Digital*, 2024. Prieiga per internetą: <https://www.dazeddigital.com/art-photography/article/62961/1/disordered-attention-claire-bishop-attention-economy-social-media>

⁹¹ *The Art Section*, „The Lithuanian Pavilion at the Venice Biennale“, 2019. Prieiga per internetą: <https://www.theartsection.com/lithuanian-pavilion-venice-biennale>

⁹² Jessie Thompson, „Sun & Sea: The climate change opera heading to London“, *Evening Standard*, 2022. Prieiga per internetą: <https://www.standard.co.uk/culture/theatre/sun-and-sea-climate-change-opera-lewisham-london-venice-biennale-b1006795.html>

⁹³ Kate Brown, „How the Lithuanian Pavilion Became the Unlikely Star of the Venice Biennale“, *Artnet News*, 2019. Prieiga per internetą: <https://web.archive.org/web/20190531171240/https://news.artnet.com/exhibitions/lithuanian-pavilion-venice-biennale-1561228>

atsiribojimą nuo nacionalinio identiteto demonstravimo, siekį kalbėti nedidaktine meno kalba ir per paprastos, netgi banalios kasdienybės atvaizdavimą kalbėti apie globalius klausimus. Emocinis kūrinio svoris taip pat atsispindėjo gyvose auditorijos reakcijose. Kai kur auditorijos recepcija perlipo pirminių lūkesčių rėmus ir pasireiškė tokiais stipraus įsitraukimo mechanizmais, kurių nebuvo galima numatyti iš anksto: sutelktiniu tarptautinės bendruomenės sutelktiniu finansavimu, savanoriavimu pačiame meno kūrinyje.

Išvados

Atlikus Lietuvos nacionalinio paviljono „Saulė ir jūra“ analizę, 58-ojoje Venecijos šiuolaikinio meno bienalėje, galima apibendrintai teigti, jog šiuolaikinis menas gali veikti kaip savarankiška estetiškos diplomatijos priemonė. Nors tyrime pasirinktas atvejis unikalus - atspindintis veikimą išskirtinės sėkmės sąlygomis, tačiau jis atskleidžia potencialius mechanizmus, leidžiančius sėkmingai instrumentizuoti kultūros politiką ir paversti ją simbolinį kapitalą generuojančia priemone.

Institucinio lygmens analizė parodė, jog Lietuvos valstybė mato kultūrą ir meną, kaip potencialias „švelniosios galios“ generavimo priemones. Tai atsispindi strateginiuose ir procedūriniuose dokumentuose, politikų pasisakymuose. Šio atvejo analizė atskleidžia, jog siekdama pasitelkti šiuolaikinį meną tarptautinėje reprezentacijoje valstybė sąmoningai prioritizuoja universalių temų paiešką, o ne tiesioginį savo tautinio identiteto populiarinimą. Atsiribodama nuo lokalių naratyvų, posovietinės tapatybės vaidmenų, valstybė ieško galimybių atrasti būdų kalbėti globaliomis, universaliai suprantamomis temomis ir taip per meną užmegzti lygiavertį santykį su Vakarų auditorija. Čia atsiranda galimybė formuotis „afektinėms bendruomenėms“ - per universalias temas ir bendrai išgyvenamas emocijas kuriamiems tarptautinio solidarumo tinklams.

Estetinės raiškos bei auditorijos recepcijos analizė parodė, jog valstybės suformuoti lūkesčiai buvo beveik tiesiogiai atspindėti ir nacionaliniam paviljone. Operos-performanso sėkmę lėmė sąmoningas atsiribojimas nuo ekologinio aktyvizmo didaktikos, vietoj to renkantis atpažįstamą, buitinę estetiką. Būtent tai buvo lemiamas faktorius, išskyręs Lietuvos paviljoną iš kitų. Sudėtinga, beveik apokaliptinė tema buvo įžeminta ir priartinta prie žiūrovo ir tai leido sukurti gilesnį emocinį įsitraukimą. (Pasireiškusi per nuolat nusidriekusi eiles, emocines reakcijas, žiūrovų ašaras, sutelktinį tarptautinį kūrinio finansavimą, užsienio žiūrovų savanoriavimą paviljone, tarptautinės žiniasklaidos reakcijas) Čia atsispindi, jog Lietuva sėkmingai pasinaudojo menine forma, kaip erdve, kurioje galima kurti betarpiškus ryšius su tarptautine auditorija, leisti į universaliai aktualias diskusines temas, kaip lygiavertiems partneriams. Tai tapo įrodymu, jog Lietuva, pasitelkusi estetiškos

diplomatijos priemonės, geba peržengti kultūrinės periferijos ribas, konvertuoti meninį matomumą į ilgalaikį simbolinį kapitalą.

Galiausiai, šis tyrimas nubrėžia gaires tolimesnėms estetinės diplomatijos studijoms. Ateityje būtų tikslinga atlikti lyginamąją analizę, vertinant kitų šalių nacionalinių paviljonų patirtis, siekiant nustatyti, ar universalių temų prioritizavimas yra vienas iš esminių sėkmės faktorių mažų valstybių diplomatijoje. Taip pat rekomenduojama išplėsti auditorijos recepcijos tyrimus, įtraukiant ne tik Vakarų, bet ir kitų geopolitinių regionų (pvz., Azijos ar Lotynų Amerikos) diskursą, siekiant įvertinti estetinės žinutės poveikį globaliu mastu.

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.

I. Mokslinė literatūra

1. **Alzowibi, Salman Jodallah.** „Nation Branding as Soft Power: From Symbolism to Influence“. *Review of Contemporary Philosophy* 22, nr. 1 (2023): 6990–7000.
2. **Anholt, Simon.** *Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions*. London: Palgrave Macmillan, 2007.
3. **Bleiker, Roland.** „The Aesthetic Turn in International Political Theory“. *Millennium: Journal of International Studies* 30, nr. 3 (2001): 509–533.
4. **Bourdieu, Pierre.** *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. New York: Columbia University Press, 1993.
5. **Browning, Christopher S.** „Nation Branding, National Self-Esteem, and the Constitution of Subjectivity in Late Modernity“. *Foreign Policy Analysis* 11 (2015): 195–214.
6. **Carr, Edward Hallett.** *The Twenty Years' Crisis, 1919–1939*. New York: Harper and Row, 1964.
7. **Constantinou, Costas M.** *On the Way to Diplomacy*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.
8. **Cowan, Geoffrey.** *Aesthetic Diplomacy*. Los Angeles: USC Center on Public Diplomacy, b. m.
9. **Cull, Nicholas J.** *Public Diplomacy: Lessons from the Past*. Los Angeles: Figueroa Press, 2009.
10. **Cummings, Milton C.** *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*. Washington, DC: Center for Arts and Culture, 2003.
11. **Čepaitienė, Rasa.** „Sovietmečio atmintis – tarp atmetimo ir nostalgijos“. *Lituanistica* 53, nr. 4 (2007): 36–50.
12. **Engelmann, Lukas.** *Aesthetic Diplomacy: An Excursion into the Unscientific*. Luxembourg: University of Luxembourg, 2023.
13. **Fan, Ying.** „Soft power: Power of attraction or confusion?“. *Place Branding and Public Diplomacy* 4, nr. 2 (2008): 147–158.
14. **Flyvbjerg, Bent.** „Five Misunderstandings About Case-Study Research“. *Qualitative Inquiry* 12, nr. 2 (2006): 219–245.
15. **Hutchison, Emma.** *Affective Communities in World Politics: Collective Emotions after Trauma*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

16. **Krenn, Michael L.** *Fall-Out Shelters for the Human Spirit: American Art and the Cold War*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2005.
17. **Kumojima, Tomoe.** „The Concept of Aesthetic Diplomacy and Its Political Efficacy“. *The Journal of International Relations*, 2020.
18. **Lebow, Richard N.** *A Cultural Theory of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
19. **Lehti, Marko.** „Performing Identity Looking for Subjectivity: Marginality, Self-Esteem and Ontological Security“. Pranešimas skaitytas seminare „Comparative Baltic Sea Building“, Uppsala Centre for Russian and Eurasian Studies, Uppsala universitetas, 2011 m. kovo 14–15 d.
20. **Morton, Timothy.** *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2013.
21. **Nye, Joseph S., Jr.** *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: PublicAffairs, 2004.
22. **Patton, Michael Quinn.** *Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice*. 4th ed. SAGE Publications, 2015.
23. **Rancière, Jacques.** *The Politics of Aesthetics: The Distribution of the Sensible*. London: Continuum, 2004.
24. **Rindzevičiūtė, Eglė.** „Post-Soviet transformation of Lithuanian state cultural policy: the meanings of democratisation“. *International Journal of Cultural Policy* 18, nr. 5 (2012): 563–578.
25. **Rose, Gillian.** *Visual Methodologies: An Introduction to Researching with Visual Materials*. 5th ed. London: SAGE Publications, 2022.
26. **Rubavičius, Vytautas.** *Nacionalinis tapatumas: išlaikymas, savikūra ir tapatumo politika*. Vilnius: Kronta, 2008.
27. **Schneider, Cynthia P.** *Culture Communicates: US Diplomacy that Works*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael', 2004.
28. **Steele, Brent J.** *Ontological Security in International Relations: Self-Identity and the IR State*. London: Routledge, 2008.
29. **Treverton, Gregory F. ir Seth G. Jones.** *Measuring National Power*. Santa Monica: RAND Corporation, 2005.
30. **Trilupaitytė, Skaidra.** *Kultūros politika ir šiuolaikinis menas*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2020.

31. **Trilupaitytė, Skaidra.** *XX a. pabaigos kultūros karai ir posovietinio dailės gyvenimo lūžiai.* Vilnius: Tyto alba, 2005.
32. **Yin, Robert K.** *Case Study Research: Design and Methods*

II. Dokumentai ir oficialios ataskaitos

33. **La Biennale di Venezia.** *Official Awards of the 58th International Art Exhibition,* 2019.
Prieiga per internetą: <https://www.labiennale.org/en/news/biennale-arte-2019-official-awards>.
34. **Lietuvos kultūros strategija „Kultūra 2030“,** patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2019 m. birželio 26 d. nutarimu Nr. 665.
35. **Lietuvos kultūros taryba.** *2019 metų veiklos ataskaita.* Vilnius, 2020.
36. **Lietuvos kultūros taryba.** *Nacionalinis paviljonas Venecijos šiuolaikinio meno bienalėje: konkurso nuostatai ir sąlygos,* 2018. Prieiga per internetą: <https://www.ltkt.lt/organizacijos/konkursai/190>.
37. **Lietuvos Respublikos kultūros ministerija.** *2019 metų veiklos ataskaita.* Vilnius, 2020.
38. **Lietuvos Respublikos kultūros ministerija.** *Lietuvos kultūros sklaidos užsienyje tikslinių priemonių ir jų poveikio vertinimo tyrimas.* Galutinė ataskaita, 2022.

III. Viešojo diskurso šaltiniai (žiniasklaida, interviu, libretas)

39. **ArtReview.** „Lithuanian Pavilion Wins Golden Lion at 58th Venice Biennale“, 2019-05-13.
40. **Barone, Joshua.** „The Climate Change Opera That Has Venice Buzzing“. *The New York Times*, 2019-07-14.
41. **Barzdžiukaitė R., Grainytė V., Lapelytė L.** *Saulė ir jūra: libretas,* 2019.
42. **Bernardinai.lt.** „Venecijos bienalėje „Auksinį liūtą“ laimėjo Lietuvos paviljonas“, 2019-05-11.
43. **Bishop, Claire.** „Disordered Attention“. *Dazed Digital*, 2024. Prieiga per internetą: <https://www.dazeddigital.com/art-photography/article/62961/1/disordered-attention-claire-bishop-attention-economy-social-media>.
44. **Brown, Kate.** „Lithuania’s Venice Biennale Pavilion Is a Powerful Climate Change Opera“. *Artnet News*, 2019-05-13.
45. **Cohen, Alina.** „Lithuania’s Award-Winning Venice Biennale Pavilion Is Struggling with the Weight of Its Own Success“. *Artsy*, 2019-05-16.

46. **Gimbutaitė, Monika.** „Žmogaus ir Žemės nuovargis: pokalbis su Venecijoje Lietuvai atstovausiančios operos „Saulė ir jūra“ autorėmis“. *15min.lt*, 2018-09-24.
47. **Hildyard, Daisy.** „At the Biennale“. *London Review of Books* 41, nr. 12, 2019-06-20.
48. **Hubbard, Sue.** „Review: 58th Venice Biennale“. *The London Magazine*, 2019.
49. **Išpakuota.** „Saulė ir Jūra“ bendraautorė Vaiva Grainytė: žmonija siurbia žemę (vaizdo įrašas). *YouTube*, 2021-06-03.
50. **Khong, En Liang.** „How a Beach Opera at the 58th Venice Biennale Quietly Contends with Climate Change Catastrophe“. *Frieze*, 2019-05-24.
51. **Munderzbakaitė, Margarita.** „Saulė ir jūra – kintantis ir keičiantis kūrinys“. *Menų faktūra*, 2021-10-10.
52. **Rugoff, Ralph.** „Introduction by Ralph Rugoff“. *La Biennale di Venezia*, 2019. Prieiga per internetą: <https://www.labiennale.org/en/art/2019/introduction-ralph-rugoff>.
53. **Sadauskaitė, Agnė.** „Apokalipsės ženklai plažėje. Interviu su operos-performanso „Saulė ir jūra“ kūrėjomis“. *Artnews.lt*, 2018-10-11.
54. **Searle, Adrian.** „Mawkish monuments and a beach from hell: our verdict on the Venice Biennale“. *The Guardian*, 2019-05-12.
55. **The Art Section.** „The Lithuanian Pavilion at the Venice Biennale“, 2019.
56. **Thompson, Jessie.** „Sun & Sea: The climate change opera heading to London“. *Evening Standard*, 2022.

DIRBTINIO INTELEKTO NAUDOJIMO DEKLARACIJA

Vardas, pavardė: Greta Jasanauskė

Studento pažymėjimo numeris:

Prašome pažymėti „x“ taikytiniems punktams:

- ☐ Aš **nenaudojau** dirbtinio intelekto įrankių pateikiamame darbe.
- ☐ Aš **naudojau** vieną ar kelis dirbtinio intelekto įrankius pateikiamame darbe.

Jei taip, kokius? Google Gemini, ChatGPT

Dirbtinio intelekto įrankius naudoju kritiškai, kaip pagalbinę priemonę. Prisiimu visą atsakomybę už darbe pateiktą informaciją, argumentus ir galutinius darbo rezultatus.

(Parašas)

.....

Prašome pažymėti „x“ taikytiniems punktams bei paaiškinti, kaip naudojote dirbtinį intelektą:

Aš naudoju dirbtinio intelekto įrankius šiam/-iems tikslui/-ams:

- ☐ **Idėjų generavimui** (pavyzdžiui: argumentų ar kontra-argumentų generavimui, struktūros plano sudarymui, galimų tyrimo klausimų generavimui)

Paaiškinkite:

Kai kur naudoju kaip diskusijų partnerį, ypač atrandant tinkamą tyrimo metodologiją. Nors daug atsakymų buvo netinkami, tačiau diskutuojant pavyko lengviau išsigryninti ir suprasti ko reikia mano tyrimui. Taip pat prašiau kritikos savo idėjoms ir į ją atsižvelgdavau, jei pati aiškiai

suprasdavau, kodėl ji pagrįsta.

2. ☐ **Informacijos paieškai** (pavyzdžiui: papildomos literatūros ar kontekstinės informacijos paieškai)

Paašškinkite:

Naudojau papildomos literatūros paieškai, o empirinėje dalyje papildomų šaltinių paieškai.

3. ☐ **Kaip rašymo asistentą** (pavyzdžiui: gramatinių ar stiliaus klaidų taisymui, vertimui, pastraipų perstruktūravimui ir pan.)

Paašškinkite:

Gramatinių klaidų paieškai, kai kur stiliaus klaidų peržiūrai, pastraipų struktūravimui. (Ne tiesioginiam perdarymui, tačiau rekomendacijoms. Į rekomendacijas atsižvelgiau, kur man atrodė, jog tinkama.)

4. ☐ **Vizualinės medžiagos kūrimui** (pavyzdžiui: naujo paveikslėlio, žemėlapių sukūrimui ar redagavimui)

Paašškinkite:

Nenaudojau

5. ☐ **Kaip mokymosi pagalbininką** (pavyzdžiui: papildomam medžiagos paaiškinimui paprastesne kalba, sąvokų ar teorinių koncepcijų palyginimui, žinių pasitikrinimo užduočių generavimui ir pan.)

Paaiškinkite:

Naudojau kai kurios literatūros atrankai. Pavyzdžiui: suformuluodavau užklausą ko ieškau knygoje ar straipsnyje ir gaudavau rekomendacijas į kuriuos puslapius skaitant atkreipti ypatingą dėmesį, nes juose mano temai ypač aktuali informacija, o kuriose dalyse galbūt man apskritai nėra naudingos informacijos.

6. ☐ **Duomenų analizei** (pavyzdžiui: skaičiavimui, kodavimui, kokybinių ar kiekybinių duomenų vizualizacijai, lentelės ar grafiko sukūrimui)

Paaiškinkite:

Pačiai analizei nenaudojau, tačiau prašiau patarimų ką svarbaus galėjau praleisti savo empiriniame tyrime. Taip pavyko atrasti kai kurių vertingų šaltinių, kurie internete jau buvo neprieinami, bet matyt išsaugoti dirbtinio intelekto atmintyje. Tuos šaltinius vėliau pavyko atrasti interneto archyve (Wayback Machine)

7. ☐ **Efektyvumo didinimui** (pavyzdžiui: tekstų santraukų kūrimui, išnašų formatavimui ir pan.)

Paaiškinkite:

Naudojau išnašų ir literatūros sąrašo formatavimui, bibliografinio priedo raktinių žodžių generavimui. Taip pat naudojau kaip pagalbininką rengiant reziume anglų kalba.

8. ☐ **Kitu būdu.**

Paašškinkite:

9. **Kokių žingsnių ėmėtės siekdami sumažinti dirbtinio intelekto daromų klaidų ar neatsakingo naudojimo tikimybę?**

Paašškinkite:

Visą informaciją vertinau kritiškai, bet kokius pateiktus faktus tikrinau pirminiuose šaltiniuose. Kadangi kai kuriais klausimais diskutavau su DI, stengiausi pernelyg nesikliauti jo idėjomis tam, kad išliktų mano darbo autorystė. Visuomet pirmiausia pati generavau idėjas ir vėliau kai kur su DI pasitardavau, prašydavau kritikos. Į kritiką atsižvelgdavau tik ten, kur pati supratau, kodėl ji teisinga.

Summary

Title: The Role of Contemporary Art in Lithuania's Cultural Diplomacy: A Case Study of the "Sun & Sea" Opera-Performance

Author: Greta Jasanauskė **Supervisor:** Prof. Dovilė Jakniūnaitė **Institution:** Vilnius University, Institute of International Relations and Political Science

Research Object: The mechanisms of Lithuania's aesthetic diplomacy, specifically focused on the 2019 Venice Biennale's Golden Lion-winning opera-performance *Sun & Sea* (by R. Barzdžiukaitė, V. Grainytė, L. Lapelytė).

Research Problem: The study addresses how a small state can leverage contemporary art to transcend cultural periphery and generate international symbolic capital. The central problem lies in the transition from traditional, national-identity-based representation to aesthetic diplomacy rooted in universal themes and affective engagement.

Research Goal and Objectives: The primary goal is to analyze how contemporary art functions as an instrument of aesthetic diplomacy for Lithuania. To achieve this, the following objectives were set:

1. To examine institutional expectations and strategic goals regarding cultural representation at the state level (the site of production).
2. To analyze the aesthetic expression and affective potential of the *Sun & Sea* performance (the site of the image).
3. To evaluate the international reception, elite discourse, and the conversion of artistic success into state symbolic capital (the site of audiencing).

Research Questions: How did the *Sun & Sea* pavilion function as a tool for aesthetic diplomacy? Through what mechanisms was artistic success converted into political symbolic capital for the Lithuanian state?

Methodology: The research is based on Gillian Rose's (2016) critical visual methodology, exploring three sites: production, image, and audience. This is supplemented by qualitative content analysis of strategic policy documents (*Culture 2030*), institutional reports, and elite international media discourse (*The New York Times*, *The Guardian*, *Frieze*, etc.).

Key Findings and Conclusions: The analysis reveals that contemporary art serves as a powerful instrument for aesthetic diplomacy when it moves away from didactic national narratives. The success of the Lithuanian pavilion was determined by its ability to "ground" global existential threats (the climate crisis) through a mundane, relatable aesthetic, thereby creating "affective communities." The study concludes that Lithuania successfully completed a full cycle of aesthetic diplomacy: from strategic institutional funding to international acclaim, which was subsequently converted into symbolic capital. This capital manifested not only through prestige and visibility but also through tangible institutional changes, such as the establishment of new state awards and policy shifts. The case demonstrates that for small states, aesthetic diplomacy is most effective when it fosters an equal, emotional dialogue with a global audience rather than promoting narrow nationalistic symbols.

Recommendations:

1. **Prioritize Universal Themes:** Cultural policy should continue to support projects that address global issues through sensory and affective experiences, as these resonate more effectively with international audiences.
2. **Preserve Artistic Autonomy:** Institutions should maintain trust in artists' creative freedom; the absence of political didactics was the primary driver of the pavilion's success.
3. **Flexible Funding Models:** The state should implement more agile financial mechanisms to support "viral" artistic successes that exceed initial budgetary expectations, ensuring that peak visibility can be sustained.

Significance of the Work: This research contributes to the field of International Relations by bridging the gap between political science and aesthetics. It provides a theoretical and empirical framework for understanding how visual diplomacy is practically constructed through contemporary art. The work offers a roadmap for small states seeking to enhance their international status and ontological security through sophisticated cultural diplomacy.